

The model of the Iran-Saudi Arabia category with globalization and its relation to the national and regional economic and political activity of the two countries

Yasser Ghaemi Corresponding Author, PhD candidate in Political Sociology, Department of Political Science and International Relations, Razi University, Kermanshah, Iran. Email: Yasserghaemi@yahoo.com

Farhad Daneshnia Associate Professor, Department of Political Science and International Relations, Razi University, Kermanshah, Iran. Email: fdaneshnia@gmail.com

Ghodrat Ahmadian Associate Professor, Department of Political Science and International Relations, Razi University, Kermanshah, Iran. Email: ghahmadian@gmail.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Date received:
2025/1/13

Date approved:
2025/ 08/20

ABSTRACT

The present study, using library and Internet data, using an analytical-descriptive method and a comparative approach, seeks to conduct a comparative study of the pattern of Iran and Saudi Arabia in facing the phenomenon of globalization, and what the background for the formation of patterns in the foreign policy and international relations of Iran and Saudi Arabia was, and how its outcome on the political economy and regional and international positioning of these two countries can be understood. Therefore, the question that arises for the present study is; what has been the pattern of Iran and Saudi Arabia's encounter with the globalization process and its outcome on the national and regional political economy? The study is based on the hypothesis that the economic and technological approach of Saudi Arabia has led to the embeddedness of Saudi Arabia's political economy, and the ideological and cultural approach of the Iranian Republic has led to the disembeddedness of Iran's political economy from the globalization process. The outcome of the two aforementioned patterns of confrontation with globalization has been the development of a dual movement at the national and regional levels. This essay draws on Karl Polanyi's theorizing on globalization and his political economy approach.

Cite this Article: Ghaemi, Y. , Daneshnia, F. and Ahmadian, G. (2025). The model of the Iran-Saudi Arabia category with globalization and its relation to the national and regional economic and political activity of the two countries. *International Relations Researches*, 15(2), 113-148.

doi: [10.22034/irr.2025.531458.2715](https://doi.org/10.22034/irr.2025.531458.2715)

© Author(s)

Publisher: Iranian Association of International Studies

DOI: [10.22034/irr.2025.531458.2715](https://doi.org/10.22034/irr.2025.531458.2715)

Introduction

Globalization has affected all countries, organizations, companies, and nations of the world, and no country is exempt from this rule. Iran and Saudi Arabia are also affected by globalization. The question raised for the present study is; What has been the pattern of Iran and Saudi Arabia's confrontation with the issue of globalization and its outcome on the development of the interactions between the national and regional political economy of the two countries? The research is based on the hypothesis that the economic and technological approach of Saudi Arabia has led to the carving of the political economy of Saudi Arabia, and the ideological and cultural approach of the Iranian Republic has led to the detachment of Iran's political economy from the globalization process. The result of the two different patterns of confrontation by Iran and Saudi Arabia towards globalization, both at the national level (Islamism versus liberalism) and at the regional level (resistance versus conservatism), has been the creation of a dual movement (double movement).

Methodology

The present study, using library and internet data, using an analytical-descriptive method and a comparative approach, seeks to conduct a comparative study of the pattern of these two countries in facing the phenomenon of globalization, and to understand the context in which the patterns were formed in the foreign policy and international relations of Iran and Saudi Arabia, and how its outcome on the political economy and regional and international positioning of these two countries can be understood.

Theoretical Framework

In the present study, the opinions and thoughts of Karl Polanyi, especially her theories on political economy in the book *The Great Transformation* and its basic concepts such as emdeddedness, disembeddedness, and double movement, and finally her criticism of liberal economics, have been utilized. In contemporary times, the study of Polanyi's ideas is important for the discussions on the development of regionalism and the new world order, and can be compared with Hayek's work after World War II when the question of the post-war order was raised. The discussions on alternative global regionalism, in contrast to the American peace and neoliberal world order, are very much inspired by Polanyi's discussions and ideas. In contrast to neo-imperialism and the hard power of the global superpower, new regional formations and regionalism are emerging. With the end of World War II, after an unprecedented devastation, the question of the post-war order was raised again. Polanyi's and Hayek's ideas were compared, they approached this issue from very different perspectives. Inspired by Polanyi's views, regionalism and alternative world orders are discussed in the context of resistance to global neo-imperialism. Polanyi pointed out a very strong generalization about the dialectic of the market

state. He pointed to the dual movement of market expansion and political interventionism in defense of society, which implied the revival of a moral society.

Discussion

Iran follows an endogenous, resistance-oriented economy, while Saudi Arabia follows an exogenous, convergent economy with the current neoliberal global economic system. Although the endogenous, resistance-oriented, state-led economic model comes with many challenges, it can also have short-term benefits in certain circumstances. For example, in times of economic crises, wars, or sanctions, this model may help reduce dependence on external resources and enhance self-sufficiency. However, this is not a long-term strategy and is more acceptable as an emergency response. Since the Islamic Revolution of Iran in 1979, the policy of the Islamic Republic of Iran has not changed and has had a confrontational and resistance-oriented reaction towards the so-called Western international system and current globalization, and has faced globalization (the globalization project in the definition of the Iranian regime) with a resistance-oriented and order-building model throughout all these years. On the other side is Saudi Arabia, which, given the nature of the political system of the Kingdom of Al Saud, has had a conservative policy throughout its history. With the beginning of regional developments after 2011 and the beginning of the Arab revolutions, Saudi Arabia saw the position of the House of Saud and its conservative system in danger and, along with soft power, relied on hard power and political and military interference in the region and the countries of the Islamic world, and an aggressive policy with the help of the West and America, trying to control the situation in favor of its conservative system. However, what is important in this research is the recent period and after 2018, when the Saudi model towards the world and the current international system, the region and the Islamic world underwent a significant turn and in order to preserve the conservative system of its monarchy and the position of the Saudi system in the region, it has pursued an economic model towards the region and the international system and the current globalization process.

Conclusion

As a developing country, Iran needs foreign trade and exports for economic growth and increased public welfare. Cutting off ties with global markets may limit trade opportunities, resulting in reduced foreign exchange earnings, reduced employment, and even inflation. A resilient and endogenous economy can help the country on the one hand in a situation where international sanctions and pressures are severe, but on the other hand, if it is unable to rebuild and improve external economic relations, economic pressures and sanctions will intensify sharply. This challenge is also clearly seen in the case of Iran. In a resilient economy, foreign investment naturally decreases, as economic and trade connections are severely limited. This can lead to

a lack of financial resources for the development of large projects, innovation, and infrastructure development. Ultimately, it seems that the global economy and its connection to it are essential for a country like Iran that needs growth and development.

Keywords: Globalization, Embeddedness, Disembeddedness, Conservatism, Resistance, Global South

الگوی مواجهه ایران و عربستان با مقوله جهانی شدن

و نسبت آن با تکوین تعاملات اقتصاد سیاسی ملی و منطقه‌ای دو کشور

یاسر قائمی نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. Yasserghaemi@yahoo.com

فرهاد دانش نیا دانشیار گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. F.daneshnia@gmail.com

قدرت احمدیان دانشیار گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. Gh.ahmadian@gmail.com

درباره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	در دنیای امروز که جهانی شدن به عنوان یک کنش متقابل فراگیر و یکپارچگی در عرصه‌ها و مناسبات مختلف اقتصادی و به دنبال آن سیاسی، فرهنگی، تکنولوژیک و... ظهور کرده است، هیچ شخص یا ملت، کشور و یا نهادی از شمولیت و تأثیرات جهانی شدن مبرا نیست. ایران و عربستان سعودی به عنوان دو قطب قدرت منطقه‌ای و دو کشور مهم و تأثیر گذار در نظام بین‌الملل، از این قاعده مستثنی نیستند. پژوهش حاضر با استفاده از داده‌های کتابخانه‌ای و اینترنتی و به روش تحلیلی-توصیفی و با رویکرد مقایسه‌ای، به دنبال یک مطالعه تطبیقی از الگوی این دو کشور در مواجهه با پدیده جهانی شدن است و اینکه زمینه شکل‌گیری الگوها در سیاست خارجی و روابط بین‌المللی ایران و عربستان سعودی چگونه بوده و برآیند آن بر اقتصاد سیاسی و جایگاه‌یابی منطقه‌ای و بین‌المللی این دو کشور را به چه ترتیبی می‌توان فهم نمود. بنابراین، سؤالی که برای جستار حاضر مطرح می‌شود این است که؛ الگوی مواجهه ایران و عربستان سعودی با فرآیند جهانی شدن و برآیند آن بر اقتصاد سیاسی ملی و منطقه‌ای چگونه بوده است؟ پژوهش بر مبنای این فرضیه نگارش شده است که رویکرد اقتصادی و تکنولوژیک عربستان سعودی به حک شدن اقتصاد سیاسی عربستان و رویکرد ایدئولوژیک و فرهنگی ج.ا.ایران به فک شدگی اقتصاد سیاسی ایران از فرآیند جهانی شدن انجامیده است. برآیند دو الگوی مواجهه یاد شده با جهانی شدن، تکوین یک جنبش دوگانه (مضاعف) در سطح ملی و منطقه‌ای بوده است. در این جستار از نظریه پردازی‌های کارل پولانی در خصوص جهانی شدن و رویکرد اقتصاد سیاسی وی بهره‌گیری شده است.
کلیدواژه‌ها: جهانی شدن، فک شدگی اقتصادی، حک شدگی اقتصادی، جهان جنوب	
تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۵/۲۹	

استناد به این مقاله: قائمی، یاسر، دانش نیا، فرهاد و احمدیان، قدرت. (۱۴۰۴). الگوی مواجهه ایران و عربستان با مقوله جهانی شدن و نسبت آن با تکوین تعاملات اقتصاد سیاسی ملی و منطقه‌ای دو کشور. پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۲۱(۲)، ۱۱۳-۱۴۸. doi: 10.22034/irr.2025.531458.2715

© نویسنده(گان)

ناشر: انجمن ایرانی روابط بین‌الملل

جهانی شدن همراه با انقلاب صنعتی اول و دوم و رشد تجارت بین الملل و سیستم بانکداری بین المللی از اوایل قرن ۱۹ آغاز شده بود اما دوران گسترش و اوج جهانی شدن به سال‌های بعد از جنگ جهانی دوم و دهه‌های پایانی سده بیستم برمی‌گردد، به طوری که در هزاره سوم میلادی هیچ دولت و یا ملتی و نهادهی و هیچ حوزه‌ای از تأثیر جهانی شدن در امان نیست، هیچ محفل و هیچ بحث علمی در حوزه علوم اجتماعی به ویژه اقتصاد سیاسی وجود ندارد که به موضوع جهانی شدن مرتبط نباشد. در حوزه اقتصاد همه مباحث به جهانی شدن مربوط می‌شود، در حوزه سیاست است که از رژیم‌های جهانی، سازمان‌های بین‌المللی و بست جهانی حقوق بشر و دموکراسی یا چالش‌های جهانی مانند بنیادگرایی و محیط زیست صحبت می‌شود، فرهنگ که سخن از درهم آمیختگی هویت‌های محلی و جهانی است. جهانی شدن و روابط شمال-جنوب به عنوان حوزه‌ای در هم تنیده دیده می‌شوند که ارتباط علت و معلولی دارند. به سختی می‌توان ملت و شرکتی را یافت که تحت تأثیر جهانی شدن، به ویژه مرحله فعلی آن که اقتصاد نئولیبرال نامیده می‌شود، قرار نگرفته باشد. شکاف شمال-جنوب را می‌توان به عنوان جهانی‌کننده و جهانی‌شده درک کرد. تجارت در سراسر جهان، مهاجرت منابع انسانی از مرزهای مشترک، دانش فنی، تولید قراردادی، پروژه‌های کلید در دست، فرار سرمایه بین قاره‌ها و غیره، از ویژگی‌های برجسته جهانی شدن نئولیبرالیسم هستند. این پژوهش تلاشی برای درک اقتصاد سیاسی جهانی شدن از دیدگاه «فک شدگی» و «حک شدگی» جنوب (ایران و عربستان) در اقتصاد نئولیبرال است، به این صورت که چگونه تغییرات ایجاد شده توسط اولی، دستور کار دومی را که هم فرصت‌ها و هم چالش‌ها را درک می‌کند، شکل می‌دهد.

رابطه بین دولت و بازار در دوران جهانی شدن نئولیبرال در اوج خود قرار دارد. کشورهای جهان سوم مجبورند با بادهای جهانی شدن همراه شوند. آنها اهمیت مشارکت در بازار بین‌المللی را درک می‌کنند، در حالی که وابستگی متقابل اقتصادی اغلب متقارن نیست. این بدان معناست که روابط اقتصادی بین دولت‌ها بسیار نابرابر است. البته این مسائل در مورد کشورهای مختلف متفاوت است و میزان ادغام و وابستگی کشورها در اقتصاد جهانی نئولیبرال درجات مختلفی دارد. بیشترین نتیجه و اقدام جهانی شدن که امروزه نئولیبرالیسم شدن و سیطره نئولیبرالیسم غرب بر نظام جهانی معنی می‌شود، در خصوص روابط شمال-جنوب و ارتباط و تأثیر شمال نئولیبرال به سرکردگی آمریکا بر کشورهای جنوب است و اینکه اقتصاد سیاسی کشورهای جنوب چه واکنشی به اقتصاد سرمایه داری نئولیبرال دارد. در کشورهای

خاورمیانه روندها و سیاست‌های اقتصادی و اصول مربوط به آزادی و دموکراسی با جریان غالب جهانی و نظام بین‌الملل متفاوت است. با این تفاسیر، می‌توان گفت که نحوه تعامل و عملکرد کشورهای جهان سوم در خصوص فرایند جهانی شدن در میان خودشان و نسبت به سایر کشورها و نظام سرمایه داری متفاوت است. کشورهای دنیا واکنش‌های متفاوتی به جریان جهانی شدن و چگونگی برخورد و تعامل با جهانی شدن در نظام بین‌الملل دارند و کشورهای جهان جنوب و در حال توسعه خاورمیانه نیز از این قاعده مستثنی نیستند. ایران و عربستان سعودی دو کشور در حال توسعه خاورمیانه هستند که به مانند تمام کشورهای دنیا در معرض جهانی شدن و برخورد با جهانی شدن قرار دارند و واکنش‌های خاصی به این مسئله دارند.

ایران و عربستان سعودی دو قطب قدرت خاورمیانه و دو تولیدکننده بزرگ مواد نفتی هستند و به عنوان کشورهای در حال توسعه نقش مهمی در نظام بین‌المللی کنونی دارند و نحوه برخورد و تعامل این دو کشور با پدیده جهانی شدن بسیار حائز اهمیت است. جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک کشور انقلابی با تکیه بر نظام دینی، مواجهه و برخوردی متفاوت از بسیاری کشورها با پدیده جهانی شدن دارد و از الگو و سیاست خاص خود با جهانی شدن مواجه می‌شود و با تأکید بر اصول انقلاب خود تعریفی متفاوت از نظام بین‌المللی ارائه می‌دهد. جمهوری اسلامی ایران، بسیاری از ابعاد جهانی شدن کنونی را حاصل جهانی سازی نظام سرمایه داری غرب می‌داند و با اصول نظام بین‌المللی غربی و ماهیت استعماری آن مخالف است و یک دیدگاه انتقادی به جهانی شدن کنونی دارد و در مسیر تقابلی و مقاومت گرایانه به پدیده جهانی شدن می‌نگرد و بسیاری از ابعاد و روندهای آن را حاصل سیاست‌های استعماری غرب و نظام سرمایه داری می‌داند و بر این اعتقاد است که ابعاد اقتصادی و حتی فرهنگی جهانی شدن کنونی نه به صورت یک منطق و پویایی درونی و خود سامان بلکه با هدف گذاری خاص نظام سرمایه داری شکل گرفته است و نقش خاصی برای دولت خاصه دولت‌های غربی در این جریان قائل هستند. جهانی شدن یک فرایند توقف ناپذیر است و به مانند رودخانه‌ای خروشان در حرکت است، اما جمهوری اسلامی ایران با در نظر گرفتن اصول و ماهیت انقلاب اسلامی خود و با استفاده از ظرفیت‌ها و توانایی‌های منطقه‌ای و بین‌المللی که دارد، به دنبال تغییر مسیر حرکت این رودخانه است و به نحوی باید گفت که روند جهانی شدن کنونی را مورد تأیید قرار نداده و به دنبال ارائه یک جایگزین و نظم سازی برای نظم بین‌المللی کنونی و جهانی شدن حاضر به سبک غربی و نظام سرمایه داری لیبرال است و در میان عام‌گرای سرمایه داری لیبرال به دنبال خاص‌گرایی است و

یا حداقل در سطح منطقه به دنبال تقابل با نفوذ و ورود جهانی شدن غربی و سرمایه داری و ارائه یک نظم مطلوب خاص منطقه و اسلام و با استفاده از هویت دینی و اسلامی موجود و ارائه یک جایگزین (جریان مقاومت) به سبک امت گرایی اسلامی-ایرانی در منطقه و جهان اسلام است.

در مقابل عربستان سعودی قرار دارد که ترقی و تعالی و تسلط بر منطقه و جهان اسلام را در حرکت در مسیر روخانه جهانی شدن غربی و نظام سرمایه داری و همگرایی در این روند عام گرایی سرمایه داری لیبرال می‌داند و با انتخاب یک روند محافظه کارانه اقتصادی و حرکت در چارچوب نظام اقتصادی جهانی شده غربی و به سبک نظام اقتصادی لیبرال و به طور کلی با یک الگوی همسو اقتصادی (و فرهنگی و تکنولوژیک) به دنبال تبدیل به قطب قدرت اقتصادی منطقه و ورود به کشورهای توسعه یافته نظام جهانی است. عربستان سعودی با توجه به توانایی‌های مالی که دارد و با ایجاد روابط گسترده بین‌المللی به‌ویژه با غرب و آمریکا و عضویت در نهادهای اقتصادی غرب محور و پیاده کردن اصول اقتصادی لیبرال و برنامه توسعه خود در سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ با حرکت در مسیر جهانی شدن اقتصاد سرمایه داری غرب است. عربستان سعودی بخصوص در سال‌های اخیر و با روی کار آمدن محمد بن سلمان سعی دارد خود را یک کشور نظم پذیر (در مقابل نظم سازی ایران) و طرفدار صلح و دیپلماسی بین‌المللی معرفی کند و به همین دلیل نیز خود را از بسیاری از تحولات جهان و به‌ویژه منطقه بیرون کشیده است و تنها به دنبال گسترش روابط اقتصادی و حتی فرهنگی خود با کشورهای غربی است که نمونه آن را می‌توان به خوبی در حوادث یک سال اخیر لبنان و فلسطین مشاهده کرد که چگونه کمترین دخالت و درگیری را در این مسئله ایجاد کرده است. سؤالی که برای جستار حاضر مطرح می‌شود این است که؛ الگوی مواجهه ایران و عربستان سعودی با مقوله جهانی شدن و برآیند آن بر تکوین تعاملات اقتصاد سیاسی ملی و منطقه‌ای دو کشور چگونه بوده است؟ پژوهش بر مبنای این فرضیه نگارش شده است که رویکرد اقتصادی و تکنولوژیک عربستان سعودی به حک شدن اقتصاد سیاسی عربستان و رویکرد ایدئولوژیک و فرهنگی ج.ا.ایران به فک شدگی اقتصاد سیاسی ایران از برآیند جهانی شدن انجامیده است. برآیند دو الگوی مواجهه متفاوت از جانب ایران و عربستان در قبال جهانی شدن، هم در سطح ملی (اسلام گرایی در برابر لیبرالیسم) و هم در سطح منطقه‌ای (مقاومت گرایی در برابر محافظه کاری)، ایجاد یک جنبش دوگانه (جنبش مضاعف) بوده است.

۱. پیشینه پژوهش

مطالعات بسیاری در خصوص عملکرد و سیاست خارجی و بین‌المللی ایران و عربستان سعودی و روابط این دو کشور و حضور آنها در منطقه و جهان به رشته نگارش درآمده است که هرکدام از زوایای خاصی به مسائل مربوط به ایران و عربستان پرداخته‌اند که در ذیل ابتدا به چند مورد منبع فارسی و در انتها به چند مورد منبع انگلیسی از این تحقیقات اشاره می‌کنیم.

منابع فارسی پیشینه؛ اختیاری امیری، رضا و عباس دهرویه (۱۳۹۷) «تبیین توسعه نامتقارن سیاسی-اقتصادی عربستان در سند چشم انداز ۲۰۳۰»، و اختیاری امیری، رضا و عباس دهرویه (۱۴۰۰) «چالش‌های داخلی عربستان در پیشبرد سند چشم انداز ۲۰۳۰ در چارچوب نظریه دولت توسعه‌ای»، این دو مقاله به مسائل مربوط به برنامه توسعه اقتصادی عربستان و چالش‌هایی که این کشور در برنامه توسعه خود با آن روبه رو است پرداخته است. قائمی، یاسر و محمدباقر حشمت زاده (۱۳۹۷) «سیاست‌های منطقه‌ای ستیزه جویانه عربستان سعودی در قبال ایران (۲۰۱۷-۲۰۰۳) دلایل، اهداف و پیامد»، در این مقاله به سیاست‌های تهاجمی عربستان در قبال تحولات منطقه و در مقابل ایران بعد از سقوط صدام پرداخته و استدلال مقاله این است که عربستان سعودی در رقابت با ایران و حضور در منطقه بعد از سقوط صدام نقش پررنگ‌تری را ایفا کرده و از حالت محافظه کاری خارج شده و سیاست‌های ستیزه جویانه و تهاجمی در پیش گرفته است. پوراحمدی، حسین و صابر قیاسی و یاسر قائمی (۱۴۰۰) «واکاوی قدرت نفوذ عربستان سعودی در منطقه و جهان اسلام و راهبرد مقابله با ایران»، در این مقاله به مقابله و رقابت عربستان سعودی با ایران در منطقه و جهان اسلام با استفاده از قدرت نرم و نفوذ خود پرداخته است.

برزگر، ابراهیم و محمدباقر خرمشاد و عباسعلی رهبر و عبدالرضا عالیشاهی (۱۴۰۰) «چالش‌های توسعه عربستان سعودی در دوره بن سلمان با تأکید بر مدل برنارد کریک»، در این مقاله به برنامه توسعه عربستان و چالش‌هایی که در مسیر این برنامه و ارتباط با نظام بین‌المللی و سرمایه داری لیبرال با آن مواجه هستند می‌پردازد. جوادی ارجمند، محمدجعفر و مصطفی قربانی و مهدی محمودی (۱۳۹۷) «امکان سنجی تداوم انقلابی گری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی در شرایط جهانی شدن»، در این مقاله به مسئله تقابل ایران با نظم بین‌المللی سرمایه داری کنونی پرداخته و این که آیا در شرایط کنونی دهکده جهانی و جهانی شدن نظام بین‌المللی امکان اجرای برنامه‌ها و سیاست‌های انقلابی وجود دارد. داوند، محمد و سید مسعود موسوی شفایی (۱۳۹۸) «موانع ادغام اقتصاد عربستان سعودی در

فرناسیون انباشت سرمایه داری جهانی»، نویسندگان در این مقاله به موانع و چالش‌های برنامه توسعه عربستان در قبال نظام سرمایه داری لیبرال و سیستم اقتصاد آزاد پرداخته‌اند. رضایی جعفری، محسن و علیرضا آقاحسینی و علی علی حسینی (۱۳۹۵) «گفتمان انقلاب اسلامی ایران و الزامات اشاعه ارزش‌های آن در عصر جهانی شدن بر اساس نظریه گفتمان لاکلا و موفه»، نویسندگان در این مقاله به مسئله جهانی شدن و اینکه در این عصر جمهوری اسلامی چگونه و با چه معیارها و ابزارها و نوآوری‌هایی باید اهداف انقلابی و اسلامی خود را پیگیری کند پرداخته‌اند. بزرگمهری، مجید و حاکم قاسمی (۱۴۰۰) «تغییر در سیاست خارجی عربستان سعودی نسبت به ایران، علل و انگیزه‌ها (۲۰۲۱)»، نویسندگان در این مقاله دلایل تغییرات آشکار و قابل توجه سیاست خارجی عربستان در قبال ایران را دنبال می‌کنند و به این فرضیه را مطرح کرده که به قدرت رسیدن دمکرات‌ها در آمریکا و عزم ایران بر سیاست‌های خود، رویکرد سیاست خارجی عربستان را تغییر داده است.

روبر ماسون، (۲۰۲۲) در مقاله‌ای با عنوان « Saudi-Iranian Relations and the Future of the Middle East»، به رقابت ایران و عربستان سعودی بخصوص رشد اختلافات سیاسی این دو کشور بعد از انقلاب اسلامی ایران از مصر تا پاکستان و همچنین اختلافات ایران و عربستان و سایر کشورها عرب منطقه در قالب شورای همکاری خلیج فارس در این مقاله برجسته است و اشاره دارد که این اختلافات تا سال‌های اخیر و در قالب‌های جدیدی همچون واکنش در برابر برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) ادامه پیدا کرده است. در مجموع این پژوهش مروری جامع بر علل و آثار اختلافات میان ایران و عربستان سعودی ارائه می‌کند. محمد ته سین (۲۰۲۰)، در مقاله‌ای با عنوان « Bilateral relations between Iran and Saudi Arabia: Implications for Regional Stability in the Middle East and North Africa»، روابط دوجانبه ایران و عربستان سعودی و پیامدهای آن برای ثبات منطقه‌ای در خاورمیانه و شمال آفریقا را شرح می‌دهد. نویسنده در این مقاله بیان داشته، منطقه ژئوپلیتیکی خاورمیانه از نظر تاریخی با تنش‌ها و درگیری‌ها مشخص شده است و رابطه بین عربستان سعودی و ایران یکی از مهمترین عوامل آن است. قدرت‌های جهانی، به ویژه ایالات متحده و چین، باید بالقوه میانجی‌گری نزدیک بین این قدرت‌های منطقه‌ای باشند. مطالعه نقش بالقوه ایالات متحده و چین به عنوان تسهیل‌کننده در آشتی ایران و عربستان سعودی، شبکه پیچیده‌ای از متغیرهای ژئوپلیتیکی، استراتژیک و اقتصادی را آشکار می‌کند. نویسندگان دیگر؛ « Siti Rohmah Soekarba » و « Nadiya Azahra » و « Yon Machmudi » (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای با عنوان « Vision 2030: Saudi Arabia's

Modernization»، به بررسی سند چشم انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی می‌پردازند و بیان می‌دارند که پادشاهی عربستان سعودی سابقه طولانی در به کارگیری قوانین اسلامی به عنوان مرجعی برای سیاست‌های دولتی دارد. نوسازی که در عربستان سعودی رخ داده است، قطعاً با وهابیت که به عنوان ایدئولوژی مرکزی پادشاهی عربستان سعودی پذیرفته شده است، تلاقی داشته است. این مطالعه به بررسی تلاش‌های نوسازی عربستان سعودی می‌پردازد که با چشم‌انداز ۲۰۳۰ محمد بن سلمان آغاز شد. دولت عربستان سعودی هر از گاهی تغییرات قابل توجهی را پشت سر گذاشته است. جوامعی که زمانی به محافظه‌کاری معروف بودند، توانستند به سرعت اصلاحات اقتصادی و اجتماعی را که منجر به یک سیستم لیبرال شد، اجرا کنند. این امر به دلیل قدرت زیاد پادشاه و تضمین رفاه دولتی است. « Nitish Kumar (۲۰۲۳)، مقاله‌ای با عنوان «Saudi Arabia's "Vision 2030": Structural Reforms and Their chahhenges» دارد، که این مقله، پروژه عظیم و رویایی ولیعهد سعودی، «چشم‌انداز ۲۰۳۰»، را که به عنوان شکل جدیدی از یک قرارداد اجتماعی برای تنوع‌بخشی به اقتصاد کشور و پایان دادن به وابستگی به درآمد نفت مطرح شده است، ارزیابی می‌کند. این پروژه قرار است اقتصاد از پیش در حال رکود طولانی مدت را احیا کند و شاخص‌های همه بخش‌ها را بالاتر از میانگین‌های بین‌المللی قرار دهد. همزمان، این چشم‌انداز با چالش عظیمی روبرو است، زیرا پادشاهی توسط ارزش‌های استبدادی اسلامی سلطنتی اداره می‌شود که مفهوم مدرنیته، نتیجه نهایی چشم‌انداز شاهزاده، را رد می‌کنند.

این مقاله در درجه اول مدیریت سیستم آموزش و مراقبت‌های بهداشتی را بر اساس قرارداد اجتماعی قدیمی ارزیابی می‌کند و به دنبال تغییرات یا بازسازی‌های احتمالی مطابق با اهداف «چشم‌انداز ۲۰۳۰» است. این مقاله همچنین به مدیریت کمبود آب می‌پردازد که با راه‌اندازی پروژه‌های توسعه زیرساختی عظیم، محکوم به تشدید شدن است. علاوه بر این، این مقاله نشان داد که «چشم‌انداز ۲۰۳۰» به طور پیوسته در حال گسترش مرزها است، اگرچه چالش‌های بازدارنده‌ای از جمله در دسترس نبودن متخصصان ماهر گرفته تا ناسازگاری‌های اجتماعی، فرهنگی و مذهبی وجود دارد. با این وجود، می‌توان استدلال کرد که اصلاحات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی قابل تصور است. «Syed Umair Jalal» و «Yunas Khan» و «Ghulam Murtaza Pitafi» (۲۰۲۳)، مقاله‌ای دارند با عنوان «Saudi-Iran Relationship: The Beginning of a New Era»، این مقاله به روند اخیر آشتی و عادی‌سازی روابط

بین دو دشمن منطقه‌ای، ایران و پادشاهی عربستان سعودی، پس از یک دوره طولانی خصومت و رویارویی می‌پردازد. این مقاله به بررسی علل متعددی که در این تحول مهم نقش داشته‌اند، از جمله سلسله مذاکرات انجام شده در بغداد، مشارکت عمان و چین به عنوان میانجی، و پویایی‌های ژئوپلیتیکی در حال تحول در خاورمیله می‌پردازد. همچنین پیامدهای این توافق را برای منطقه و جامعه جهانی، از جمله پتانسیل صلح، ثبات، همکاری و رشد، توضیح می‌دهد.

آنچه جستار حاضر را از سایر پژوهش‌ها در این زمینه متمایز و متفاوت می‌کند، در مرحله اول؛ بهره‌گیری از آراء و نظریه‌های کارل پولانی در زمینه اقتصاد سیاسی بین‌الملل، در مرحله دوم، مقایسه رویکرد ایران و عربستان سعودی هم در قبال یکدیگر و هم در قبال جهانی شدن و اقتصاد لیبرال است، در مرحله سوم؛ واکاوی تأثیر رویکرد ایران و عربستان بر منطقه خاورمیانه است و در نهایت، مرحله چهارم؛ بررسی جامعه‌شناسی سیاست داخلی دو کشور ایران و عربستان سعودی، به دنبال مواجهه این دو کشور با جهانی شدن است، که به نوبه خود این جستار را به یک پژوهش کامل مبدل کرده است.

۲. چارچوب نظری پژوهش

در دوران معاصر، مطالعه اندیشه‌های پولانی برای مباحث مربوط به توسعه منطقه‌گرایی و نظم نوین جهانی حائز اهمیت است و می‌توان آن را با آثار هایک بعد از جنگ جهانی دوم زمانی که مسئله نظم پس از جنگ مطرح شد مقایسه کرد. مباحث مربوط به منطقه‌گرایی جهانی جایگزین، در مقابل صلح آمریکایی و نظم جهانی نولیبرال از مباحث و اندیشه‌های پولانی بسیار الهام می‌گیرد. در مقابل نوامپریالیسم و قدرت سخت ابرقدرت جهانی، شکل‌بندی‌های منطقه‌ای و منطقه‌گرایی جدید در حال پیدایش هستند. با پایان جنگ جهانی دوم، پس از یک ویرانی بی‌سابقه مسئله نظم پس از جنگ دوباره مطرح شد. اندیشه‌های پولانی و هایک باهم مقایسه شدند، آنها از دیدگاه‌های بسیار متفاوتی به این موضوع پرداختند. با الهام از دیدگاه‌های پولانی منطقه‌گرایی و نظم‌های جهانی جایگزین در چارچوب مقاومت در برابر نوامپریالیسم جهانی مورد بحث قرار می‌گیرد. پولانی به یک تعمیم بسیار قوی در مورد دیالکتیک دولت بازار اشاره کرد. به جنبش دوگانه گسترش بازار و مداخله‌گرایی سیاسی در دفاع از جامعه اشاره کرد که این امر دلالت بر احیای جامعه اخلاقی داشت. از نظر پولانی، که موضعی هنجاری‌تر در مورد نظم آینده اتخاذ می‌کرد، صلح آمریکایی دقیقاً همان چیزی بود که باید از آن اجتناب می‌شد، زیرا پروژه بازار که او آن را با هژمونی ایالات متحده مرتبط می‌دانست، مانند سایر جهان‌شمولی‌هایی که امتحان شده و شکست خورده بودند، خطر بزرگی - یک پروژه آرمان‌شهری - را

برای نگرانی ایجاد می‌کرد. در عوض، او به یک نظم جهانی افقی‌تر و برنامه‌ریزی شده‌تر با «سیستم‌های منطقه‌ای که در کنار هم وجود دارند» امیدوار بود. بنابراین، او اعتقاد خود را به نوعی مداخله‌گرایی در نظم جدید نیز حفظ کرد، اما احساس می‌کرد که اکنون به چیزی بزرگتر از دولت نیاز است. پولانی به برنامه‌ریزی به عنوان پیش شرط اساسی نظم معتقد بود. نظام بین‌الملل اکنون به دلیل تغییرات در اصول اساسی سازنده‌ای که در ابتدا بر آن بنا شده بود، در حال دگرگونی است. این در واقع یک دگرگونی بزرگ دوم است. از نظر اقتصادی، و در شکل نئولیبرال فعلی آن، جهانی شدن را می‌توان به عنوان تعمیق و گسترش بیشتر سیستم بازار، در واقع تلاشی برای نهادینه کردن بازار خودتنظیم در مقیاس جهانی، تصور کرد. همانطور که پولانی روشن کرد، این واکنش‌ها می‌توانند الهام‌آیدنولوژیک بسیار متفاوتی مانند کمونیسم، فاشیسم، سوسیال دموکراسی، پوپولیسم و سوسیال لیبرالیسم (یا کینزگرایی) داشته باشند. در شرایط کنونی، فرآیند تاریخی گسترش بازار، از جمله پیامدهای اجتماعی آن، در مقیاسی واقعاً جهانی رخ می‌دهد، که احتمالاً باعث می‌شود جنبش‌های اجتماعی و سیاسی در مناطق مختلف جهان حتی متنوع‌تر و بنابراین پیش‌بینی آنها دشوارتر شود (Hettne, 2004: 2-5).

چگونگی سازماندهی سیاسی اقتصاد جهان یکی از پرسش‌های اصلی اقتصاد سیاسی بین‌الملل است. مطالعه‌ی کارل پولانی (۱۹۴۴)، نقطه‌ی شروع امیدوارکننده‌ای برای پاسخ به این سؤال و بررسی چگونگی قرارگیری اقتصاد در چارچوب‌های نهادی اجتماعی و قانونی مبتنی بر سیاست ارائه می‌دهد که در آن‌ها فعالیت‌های سیاسی و اقتصادی انجام می‌شود (Veeramani, 2014: 4-6). بیشتر نقد نولیبرالیسم در دوره معاصر، به ویژه در رابطه با اقتصاد را، می‌توان در کار کارل پولانی پیدا کرد، او منتقد بزرگ تأکید محدود بر اقتصاد، به ویژه تأکید لیبرالیسم اقتصادی بر بازار به عنوان یک پدیده خود تنظیم کننده یا غیر تنظیم شده و قرار دادن همه چیز بر مبنای منفعت شخصی است. به نظر او، این چیزها اصول جهانی نیستند، بلکه بیشتر تحولات پیش‌بینی نشده‌ای‌اند که به پیدایش سرمایه‌داری ربط دارند.

به نظر می‌رسد که رویکرد مبتنی بر تاریخ پولانی و مفهوم او از «جنبش دوگانه»، جایی که جوامع به دنبال حمایت‌های اجتماعی در برابر اثرات نامطلوب لیبرالیسم بازار هستند، بهتر می‌تواند حل مسأله کند. با توجه به موضوع اصلی پژوهش و مقایسه رویکرد و مواجهه دو کشور ایران و عربستان سعودی با نظام جهانی و اثرات نئولیبرالیسم بازار، و با در نظر گرفتن فرضیه مطرح شده در پژوهش و اینکه گفته می‌شود این دو کشور دو رویکرد متفاوت (فک شدگی و حک شدگی) به نظام جهانی و

سیاست‌های منطقه‌ای پیرو آن دارند، کارل پولانی و اندیشه‌های او در خصوص نظام بازار و نظام‌های طرفدار دخالت دولت، روشن‌تر می‌تواند چراغ راه جستار حاضر باشد و به این ترتیب، تز اصلی احتمال می‌دهد که پولانی توضیحی ظریف‌تر و متناسب‌تر برای مقایسه رویکرد ایران و عربستان به جهانی شدن ارائه می‌دهد، در حالی که سایر نظریه‌ها و اندیشمندان همچون هایک این اجازه را به نوشتار نمی‌دهد. با این پیش درآمد، در ادامه به تشریح آراء و اندیشه کارل پولانی خواهیم پرداخت.

۲-۱. اندیشه و آثار پولانی

مشهورترین و مؤثرترین نوشته کارل پولانی که می‌توان گفت جمیع افکارش را پوشش می‌دهد، کتاب «دگرگونی بزرگ»، می‌باشد و منظور پولانی از دگرگونی بزرگ چیزی نیست مگر جدا کردن و فک کردن مقوله اقتصاد از سایر مقولات اجتماعی؛ تفکری که در قرن نوزدهم رواج پیدا کرده و به وقوع پیوست، اما با وجود تلاش‌های بسیار برای حفظ آن، به دلیل بحران‌ها و چالش‌هایی که ایجاد کرد، بنا به نظر پولانی سرانجام با اوج گرفتن این بحران‌ها در دهه ۱۹۳۰ و ۱۹۴۰ میلادی، به گوشه‌ای خزید تا مگر در زمان دیگری سربرآورد و شاید آن زمان، هنگامی بود که کسانی همچون هایک و سایر اندیشمندان لیبرال بعد از جنگ دوم جهانی، به دفاع از آن پرداختند.

۲-۱-۱. جنبش دوگانه یا جنبش مضاعف

پولانی می‌گوید: «توافق هست که جنبش لیبرالی که در صدد گسترش نظام بازار بود با ضد جنبشی حمایتی رو در رو شد که گرایش به محدودسازی جنبش لیبرالی داشت. چنین فرضی در حقیقت شالوده تز من درباره جنبش مضاعف را می‌سازد. اما اگرچه اصرار می‌ورزم که استفاده از خیال عبث نظام بازار خود تنظیم‌گر مطمئناً جامعه را ویران می‌کرد، لیبرال‌ها گوناگون‌ترین رگه‌های ویرانگری‌ها را به طرحی بزرگ نسبت می‌دهند. لیبرال‌ها گرچه نمی‌توانند نشانه‌ای از چنین اقدام هماهنگ شده‌ای به دست دهند که چوب لای چرخ جنبش لیبرالی می‌گذاشت اما بر فرضیه‌ای عملاً غیر قابل رد درباره اقدام پنهانی تکیه می‌کنند؛ این فرضیه عبارت است از افسانه توطئه ضد لیبرالی که به این یا آن شکل میان همه تفسیرهای لیبرالی از رویدادهای دهه‌های ۱۸۷۰ و ۱۸۸۰ مشترک است. معمولاً ظهور ناسیونالیسم و سوسیالیسم را عامل اصلی در تغییر صحنه می‌دانند، انجمن‌های تولید کنندگان و انحصارگران زمینداران و اتحادیه‌های کارگری علت همه گرفتاری‌ها هستند، از این رو آموزه لیبرالی وقتی معنوی‌ترین شکل را به خود می‌گیرد عملکرد قانونی دیالکتیکی در جامعه مدرن را فرض می‌کند

که مجاهدت‌های خردی روشن بینانه را بی‌اثر می‌سازد، حال آنکه وقتی زمخت‌ترین شکل را به خود می‌گیرد مقام خود را تا این حد پایین می‌آورد که به دموکراسی سیاسی در مقام محرک اصلی مداخله‌گرایی بتازد» (پولانی، ۲۰۰۱: ۲۷۸-۲۷۷). این فرایند را پولانی با مفهوم جنبش مضاعف تسخیر کرد، از یک سو جنبش برای آفریدن بازار خود تنظیم‌گر و از دیگر سو نیز ضد جنبش جامعه برای حمایت از خویش در برابر پیامدهای ویرانگر همین بازار خود تنظیم‌گر.

۲-۱-۲. کالاهای موهوم

اقتصاد بازار باید همه عناصر صنعت از جمله، کار و زمین و پول را در بر داشته باشد. اما کار و زمین چیزی نیستند مگر خود انسان‌های تشکیل دهنده هر جامعه و محیط طبیعی که زیستگاه جامعه است. گنجاندن کار و زمین در سازوکار بازار به این معناست که معیشت خود جامعه تابع قوانین بازار باشد. نکته اساسی از این قرار است کار و زمین و پول ضروری صنعت هستند و همچنین باید در بازارها سازماندهی شوند. در واقع این بازارها بخش مطلقاً ضروری نظام اقتصادی را شکل می‌دهند، کار و زمین و پول یقیناً کالا نیستند، این فرض که هرچه خرید و فروش می‌شود باید برای فروش تولید شده باشد، برای این سه قلم نادرست است. به عبارت دیگر؛ اینها بر طبق تعریف تجربی کالا اصلاً کالا نیستند. کار فقط نام دیگری است برای فعالیت انسان که با خود حیات می‌آید، فعالیتی که به نوبه خود نه برای فروش بلکه به دلایلی کاملاً متفاوت تولید می‌شود، ثانیاً نمی‌توان از بقیه زندگی جدایش کرد، چه ذخیره شده باشد و چه تجهیز شده باشد. زمین فقط نام دیگری است برای طبیعت و به دست انسان تولید نمی‌شود، نهایتاً پول واقعی نماد قدرت خرید است که علی القاعده تولید نمی‌شود بلکه از مجاری ساز و کار بانکی مالیه دولتی به وجود می‌آید، هیچ یک از این‌ها برای فروش تولید نمی‌شوند، تعریف کالا انگارانه از کار و زمین و پول کاملاً موهوم است (پولانی، ۲۰۰۱: ۱۶۷-۱۵۳).

۲-۱-۳. مفاهیم حک شدگی و فک شدگی

بنابر استدلال پولانی پیش از تأسیس نظام بازار خود تنظیم‌گر سرمایه‌دارانه فعالیت اقتصادی به طرزی انداموار در جامعه و محیط زیست حک شده بود. فعالیت اقتصادی نه سپهر مجزایی از فعالیت‌ها با قوانین متمایز خودشان بلکه بخشی از کلیت منسجمی بود. شکل‌گیری سرمایه‌داری به مدد تأسیس عامدانه نهادهای اقتصادی مجزا از جامعه و قوانین حرکت متمایز خودشان موجب گسیختگی در همین واحد منسجم انداموار شد و از این رو سپهر اقتصادی را از جامعه و محیط زیست فک کرد. نهادهای

اصلی عبارت بودند از یکی بازار کار که محل فروش نیروی کار مزد بگیران نابرخوردار از مالکیت بود و دیگری نیز شکل‌های تکامل یافته موسسه‌های سرمایه‌دارانه که همین مزد بگیران را به استخدام در می‌آوردند. استدلال پولانی مبنی بر اینکه اقتصاد در نظام سرمایه‌داری خود تنظیم‌گر از جامعه و محیط زیست فک می‌شود به همین معنا است (پولانی، ۲۰۰۱: ۱۲۰-۱۱۰).

الگوی بازاری که در پیوند با انگیزه مختص به خودش یعنی انگیزه معامله یا مبادله است، می‌تواند نهاد خاصی را خلق کند، نهاد بازار. دست آخر به همین دلیل است که کنترل نظام اقتصادی توسط بازار پیامد چشمگیری برای کلیت سازماندهی جامع دارد. این دقیقاً یعنی اداره جامعه همچون ملحقه نظام بازار به جای اینکه نظام اقتصادی در مناسبات اجتماعی حک شود مناسبات اجتماعی در نظام اقتصادی حک می‌شوند. اهمیت حیاتی عامل اقتصادی برای هستی جامعه هر نتیجه دیگری را ناممکن می‌سازد، زیرا به مجردی که نظام اقتصادی در نهادهای جداگانه‌ای سازماندهی شود که بر انگیزه‌های خاص مبتنی هستند و موقعیت ویژه‌ای به دست بیارند جامعه را باید به نحوی شکل داد که بگذارد نظام اقتصادی طبق قوانین خودش عمل کند، چنین است معنای این تأکید آشنا که اقتصاد بازار فقط در جامعه بازاری می‌تواند عمل کند.

اما این تفسیر شدیداً محل مناقشه است. اگر به قراری که پولانی می‌گفت بازار خود تنظیم‌گر اصلاً پروژه‌ای آرمان شهر گرایانه باشد که هرگز تحقق پذیر نیست، اقتصاد فک شده از جامعه را نیز هرگز نمی‌توان به تمامی تحقق بخشید. جامعه همیشه به دنبال راه‌هایی است تا اقتصاد را تحت شکل‌های گوناگونی در کنترل اجتماعی قرار دهد خصوصاً بازارهای کار و زمین و پول را. بر طبق همین تفسیر بدیل اقتصاد، بازار همیشه یا کما بیش حک شده است. گرایش به سوی فک کردن اقتصاد از جامعه هرگز نمی‌تواند به تمامی موفقیت آمیز باشد. کشف برجسته پژوهش‌های تاریخی و انسان‌شناسانه جدید عبارت از این است که نظام اقتصادی انسان علی‌القاعده در مناسبات اجتماعی غوطه‌ور است، انسان عمل نمی‌کند تا از منفعت فردی‌اش در تصاحب کالاهای مادی حفاظت کند، بلکه عمل می‌کند تا از منزلت اجتماعی صیانت کند، از مطالبات اجتماعی از امتیازهای اجتماعی و برای کالاهای مادی فقط تا جایی ارزش قائل است که در خدمت این هدف قرار گیرند (پولانی، ۲۰۰۱: ۱۲۰-۱۱۰).

۲-۲. موضوعیت پولانی برای امروز

عاجل‌ترین موضوعیت پولانی برای امروز عبارت است از نیاز اضطراری به مقابله با آثار و پیامدهای نظام نئولیبرالی در به وجود آوردن بحران‌های اقتصادی و مالی جهانی، حفاظت از زیست محیطی و

زندگی اجتماعی، که زاده نئولیبرالیسم است. دولت رفاه کینزی را که پس از جنگ جهانی دوم شکل گرفت می‌توان نقطه اوج جنبش بر ضد بازار خود تنظیم‌گر نگرینست. این سامان اقتصادی نئولیبرال جدید الزاماً همه جا جامعه را به صور گوناگون و در کشورهای گوناگون به مخاطره انداخته است و احدی در امان نیست. نابرابری‌ها رو به افزایش است، کارگران در کشورهای کمتر توسعه یافته حتی توسعه یافته استثمار می‌شوند، زمین‌ها از بین می‌روند و زیست محیطی و اکولوژیکی رو به انحطاط است، فشارهای اقتصادی و محیطی در حال افزایش هستند و با مهاجرت انبوه و مسئله پناهندگی مواجه هستیم و بسیاری از مشکلات دیگر همچون غارت منابع کشورهای ضعیف و کمتر توسعه یافته که زاده نئولیبرالیسم است.

در ادامه باید گفت که تأثیر پولانی بر جنبش‌ها و احزاب طرفدار محیط زیست همچون سبزها مشهود است. هم تخریب محیط زیست و هم تخریب اجتماعی، نه تنها مشکلاتی هستند که نیاز به حل شدن دارند، بلکه عناصر تشکیل‌دهنده اقتصاد سیاسی بین‌الملل معاصر هستند. با توجه به اینکه پولانی یکی از اولین کسانی بود که به طور جامع ظهور آنچه را که «عصر ماشین» می‌نامید، مورد انتقاد قرار داد، بسیار مورد توجه و تأکید سبزها قرار گرفت (Paul And Amawi, 2013: 35-36). بحران اقتصادی سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ اهمیت افکار پولانی را بیشتر نشان داده است. پیش از این بحران، بازار از آزادی بی‌سابقه‌ای برخوردار شده بود و فشارهای روی آن یا محدود شده و یا دیگر وجود خارجی نداشتند. نتیجه این امر، یک رشته زیاده روی بود. این اقدام‌ها به سقوط بازار مسکن آمریکا، بحران اعتباری و سرانجام، فروپاشی اقتصاد جهانی انجامیدند. اگر پولانی زنده بود می‌گفت که علت همه اینها فقدان نظارت دولتی بر بازار بود. به راستی که به دنبال این بحران هم‌اکنون شاهد بازپیدایی علاقه به تنظیم بازار و اقتصاد هستیم (ریتزر، ۱۳۷۴: ۸۴۰).

در طول دوره بین دو جنگ جهانی و پس از ۲۰۰۸، سیاست‌های ناشی از چنین مرامی، به طور منفی و در برخی موارد عمداً، بر آن بخش از جامعه که فاقد قدرت اقتصادی هستند، تأثیر گذاشته است. در هر دو دوره تاریخی، به نظر می‌رسد که سرخوردگی‌های اجتماعی ناشی از آنها، احساسات اقتدارگرایانه و عدم تحمل را تحریک می‌کند (Colasanti, 2020: 1). از دیگر مباحث و مسائلی که در سال‌های اخیر و بخصوص تا قبل از بحران کووید ۱۹، باعث توجه و علاقه مجدد به آراء و افکار پولانی شده است، بحران گرمایش زمین و تغییرات اقلیمی و زباله‌های صنعتی ناشی از جهانی شدن اقتصاد سرمایه داری نئولیبرال است (Novy, 2020: 2). مسلماً تأثیر انسانی، زیست‌محیطی و مالی مقررات‌زدایی بازار در

کشورهای «در حال توسعه» مخرب‌تر از کشورهای مرکز است. واکنش شدید علیه نئولیبرالیسم - یعنی تقویت جنبش مخالف - در کشورهای جنوب جهان در دهه ۱۹۹۰ به طور گسترده مورد توجه قرار گرفته است. این واکنش تا حدودی از سابقه ناامیدکننده دکترین نئولیبرالیسم، حتی در چارچوب اقتصادی محدود، ناشی شده است. کشورهایی که بسیاری از اصول بازار آزاد را رد کردند، به ویژه چین، ویتنام و هند، بسیار سریع‌تر از کشورهای که به آنها پایبند بودند، رشد کرده‌اند. علاوه بر این، بسیاری از کشورهای آمریکای لاتین و آفریقایی که اصلاحات بازارمحور را اتخاذ کردند، نسبت به دوران قبل از توسعه دولتی، رشد کمتری داشته‌اند. برانکو میلانوویچ نتیجه می‌گیرد که «یک جای کار به وضوح اشتباه است» - احساسی که بحران مالی جهانی ۲۰۰۸-۲۰۱۰ آن را تأیید کرد. نظم اقتصادی جهانی عموماً برای کشورهای جنوب جهان یا کشورهای در حال توسعه «دوستانه» نیست، به همین دلیل این کشورها سعی می‌کنند در بسیاری از موارد یک نظم جایگزین (دولت توسعه‌گرا، اقتصاد مقاومتی ایرانی-اسلامی و...) را ارائه دهند (Sandbrook, 2011: 2-7).

در سال‌های اخیر نه تنها در کشورهای توسعه یافته و سرمایه‌داری لیبرال غربی، بلکه در سایر نقاط دنیا و در کشورهای در حال توسعه همچون کشورهای خاورمیانه نیز مسئله جهانی شدن و کنش و واکنش (جنبش و ضد جنبش) در برابر اقتصاد نئولیبرال بازار در جریان است. تعدادی از کشورهای خاورمیانه همچون قطر، امارات و بویژه عربستان گرایش به سیاست‌های اقتصادی نئولیبرال و ادغام (حک شدگی) در بازار آزاد جهانی سرمایه‌داری دارند و در مقابل بعضی دیگر از کشورها مانند جمهوری اسلامی ایران، همچون تز کارل پولانی، به دنبال ایجاد یک ضد جنبش در برابر نظام نئولیبرال بازار آزاد و اقتصاد جهانی شده سرمایه‌داری هستند، چرا که همان بحران‌ها و تخریب‌هایی که پولانی به اقتصاد بازار آزاد سرمایه‌داری نسبت می‌دهد را نیز بسیاری از دولت‌ها مانند ایران قبول دارند و درصدد مقابله با آن البته نه به شیوه پولانی و نه با گرایش به سوسیالیسم بلکه با یک شیوه جدید نظام دینی عدالت‌جویانه، هستند، شاید که ایران برخلاف پولانی استراتژی روشنی برای کنترل بازار داشته باشد، شاید می‌توان گفت امروزه نقطه اوج ضد جنبش (فارغ از نتیجه آن) بر ضد نظام سرمایه‌داری نئولیبرال، محور مقاومت و به رهبری ایران است. به همین دلیل و بسیاری دلایل دیگر همچون حک شدگی عربستان در نظام سرمایه‌داری لیبرال و فک شدن جمهوری اسلامی ایران از این نظام و ایجاد ضد جنبش و مقاومت در برابر آن، مسائل مربوط به زیست محیطی و غارت منابع کشورهای در حال توسعه و روی کار آمدن دونالد ترامپ و گرایش به دخالت دولت در اقتصاد و اقتصاد جهانی و در نهایت رویکردها و

سیاست‌های ایران و عربستان سعودی در قبال منطقه در پرتو اقتصاد سیاسی جهانی، باعث شده است که در این پژوهش از آراء و اندیشه‌های کارل پولانی بهره بگیریم.

۳. جهانی شدن؛ ایران و عربستان

بعد انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹ به این سو، سیاست جمهوری اسلامی ایران تغییری نکرده و در قبال نظام بین‌الملل به اصطلاح غربی و جهانی شدن کنونی یک واکنش تقابلی و مقاومت گرایانه داشته است و با یک الگوی مقاومت گرایانه و نظم ساز با جهانی شدن (پروژه جهانی سازی در تعریف ج.ا.ایران) در تمام این سال‌ها، مواجه شده است. در طرف دیگر عربستان سعودی قرار دارد که با توجه به ماهیت نظام سیاسی پادشاهی آل سعود، یک سیاست محافظه کارانه را در تمام دوران داشته است. با شروع تحولات منطقه بعد از سال ۲۰۱۱ و آغاز تحولات عربی، عربستان سعودی موقعیت آل سعود و سیستم محافظه کارانه خود را در خطر دیده و در کنار قدرت نرم با تکیه بر قدرت سخت و دخالت سیاسی و نظامی در منطقه و کشورهای جهان اسلام، و سیاست تهاجمی به کمک غرب و آمریکا، سعی در کنترل اوضاع به نفع سیستم محافظه کارانه خود داشت (قائمی و حشمت‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۵۵-۱۳۷)، اما آنچه در این پژوهش حائز اهمیت است دوره اخیر و بعد از سال ۲۰۱۸ است که الگوی عربستان در قبال جهان و نظام بین‌الملل کنونی، منطقه و جهان اسلام چرخش چشم گیری داشته و به منظور حفظ سیستم محافظه کارانه نظام پادشاهی خود و موقعیت نظام سعودی در منطقه، اقدام به پیگیری یک الگوی اقتصادی در قبال منطقه و نظام بین‌الملل و پروسه جهانی شدن کنونی کرده است.

عربستان سعودی تا قبل از این سال‌ها و روی کار آمدن محمدبن سلمان نیز ارتباط تنگاتنگی با نظام سرمایه داری غرب داشته است اما در سال‌های اخیر و روی کار آمدن نخبگان اصلاح گرا سرعت انطباق و دنباله روی آنها شدت گرفته و سران سعودی سعی دارند با حک شدن و انطباق با بازار سرمایه داری لیبرال غربی قدرت اقتصادی خود را افزایش داده و به طوری که در طول این سال‌ها به جای خرید قدرت و امنیت سعی در تولید امنیت داشته‌اند. عربستان سعودی در سال‌های اخیر بر این باور رسیده است که تنها با تکیه بر قدرت نرم خود در جهان اسلام (میزبانی از مکان‌های دینی و مذهبی)، (پوراحمدی، قیاسی و قائمی، ۱۳۹۸: ۱۱۲-۹۰)، و در سایه آمریکا و غرب نمی‌تواند امنیت و بقای خود را حفظ کند، بلکه سعی دارد در جریان ارتباط با غرب و آمریکا بجای معاوضه دلارهای نفتی با سلاح و مهمات و امنیت، از غرب و آمریکا دانش و تکنولوژی و روابط گسترده اقتصادی دریافت کند و به این طریق قدرت خود را در منطقه و جهان اسلام و نظام بین‌المللی افزایش دهد و

نظام محافظه کارانه خود را حفظ کند. به همین دلیل است که عربستان سعودی در سال‌های اخیر از درگیری و تنش در منطقه و با ایران بسیار اجتناب می‌کند، چرا که داشتن روابط گسترده اقتصادی با جهان و کسب دانش و تکنولوژی، نیاز به صلح و ثبات و آرامش دارد. می‌توان گفت سیاست تنش زدایی با ایران در سال‌های اخیر نیز در چارچوب همین الگوی مواجهه اقتصادی و روابط عمیق اقتصادی و تکنولوژیک با سرمایه داری لیبرال و پیگیری توسعه، برای عربستان پیش می‌رود. عربستان سعودی در مواجهه با پدیده جهانی شدن اصول و رویه‌های خاص مربوط به خود را دارد که بررسی و واکاوی آن بسیار مهم و حائز اهمیت است. بعد از نابودی حکومت صدام در عراق و به دنبال آن تحولات عربی در کشورهای خاورمیانه باعث شد تا عربستان سعودی در سیاست‌های خارجی و منطقه‌ای خود تجدید نظر کند و بر آن باشد تا نقش فعال‌تری را در نظام بین‌المللی ایفا کند.

خاندان آل سعود قدرت خود و کشور عربستان را نه در ایجاد بی‌ثباتی و تحول و انقلاب در منطقه و جنگ با کشورهای منطقه و جهان و مخالفت با سلطه‌گری آمریکا، بلکه در افزایش قدرت اقتصادی و تبادل و تجارت با آمریکا و نظام سرمایه داری لیبرال و عضویت در نهادها و سازمان‌های با محوریت غرب و نظام سرمایه داری می‌بیند. به همین منظور در تلاش هستند با تدوین و اجرای برنامه‌هایی همچون سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ و گسترش زیرساخت‌های اقتصادی و عمرانی و افزایش ارتباط با نظام سرمایه داری و غرب، بر قدرت و نفوذ خود در منطقه و جهان بیافزایند و خود را به عنوان یک قدرت برتر در جهان معرفی کنند. بخشی از سرمایه‌گذاری‌های این کشور در حوزه ورزش و جذب ورزشکاران مشهور در همین جهت جلب سرمایه‌گذاری و اعتماد نظام اقتصادی نئولیبرال و کشورهای غربی است. بنابراین؛ واکنش و مواجهه عربستان سعودی با پدیده جهانی شدن یک چشم‌انداز لیبرال اقتصادی و محافظه کارانه است. یعنی اینکه عربستان سعودی با حرکت در مسیر و جهت رودخانه جهانی شدن لیبرال و نظام سرمایه داری غربی و عضویت در نهادها و سازمان‌های غرب محور و همکاری و ارتباط همه‌جانبه با نظام سرمایه داری و آمریکا، و حکم‌شدگی و دنباله‌روی جهانی شدن غربی و هم‌صدایی با نظام لیبرال سرمایه داری غرب است تا به این ترتیب هم موقعیت خود را در منطقه حفظ کند و هم با کمک نظام سرمایه داری، خود را به عنوان کشوری پیشرفته و قدرتمند معرفی کند. رویکرد عربستان در مواجهه با جهانی شدن در سال‌های اخیر مشخص بوده و همواره این مسیر را یک پروسه می‌داند که باید با آن همراهی کند و موفقیت و اعتلای خود را در همراهی و همسویی و حکم‌شدگی با جهانی شدن غربی و سرمایه داری می‌داند و به همین دلیل تا آنجا که امکان دارد و

مربوط به بقای ملی آن نشود از درگیری‌های نظامی و اختلاف و تنش با کشورهای منطقه و جهان دوری می‌کند و تمام تلاش خود را به گسترش و تقویت اقتصاد و زیر ساخت‌های اقتصادی خود معطوف کرده است تا با استفاده از ثروت‌های نفتی بی‌کرانی که دارد خود را به عنوان یک قدرت اقتصادی معرفی کند.

مسئلاً عربستان سعودی جهت پیشبرد برنامه‌ها و رسیدن به اهداف خود با چالش‌های بسیاری مواجه خواهد بود که از مهمترین آنها می‌توان با اتکای بیش از حد به درآمدهای نفتی، ناآرامی‌ها و تنش‌های منطقه، حکومت غیر دموکراتیک و اقتدارگرا در کشور، مذهب متصلب سنی وهابی و در نهایت جدا شدن توسعه اقتصادی از سایر ابعاد توسعه و عدم پیگیری توسعه سیاسی و فرهنگی اشاره کرد (اختیاری امیری و دهرویه، ۱۴۰۰: ۱۴۰-۱۱۶).

این همان جایی است که عرصه اقتصادی عربستان از مناسبات اجتماعی فک شده است و توسعه اقتصادی و تکنولوژیک بر اصول فرهنگی و دینی کشور ترجیح داده شده است و در این خصوص می‌توان به تصویب برخی از قوانین در حوزه آزادی‌های فرهنگی و پوشش و برگزاری کنسرت‌ها و میزبانی از مسابقات و جشنواره‌های بین‌المللی اشاره کرد که هیچ تناسبی با فرهنگ و مذهب عربستان سعودی نداشته و صرفاً جهت پیگیری اهداف و برنامه‌های توسعه اقتصادی و تکنولوژیک کشور انجام می‌شود، یعنی اینکه برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی بسیاری در عربستان انجام می‌شود که به سبک فرهنگ غربی و لیبرالی و تنها در جهت و راستای اهداف اقتصادی این کشور است و زیست فرهنگی و اجتماعی عربستان را تحت تأثیر قرار می‌دهد، به طوری که بنا به گفته پولانی، برنامه‌های اجتماعی و فرهنگی نه در جهت ارتقای زیست اجتماعی، بلکه تنها در کمک به بهبود روند و برنامه اقتصادی انجام می‌گیرد.

جمهوری اسلامی ایران در طول تمامی سال‌های بعد انقلاب مخالفت و انتقاد خود را از نظام سرمایه داری لیبرال غرب ابراز داشته است و با هرگونه اصول و سیاست و سازمان و برنامه لیبرال و غربی عدم همکاری و انتقاد در پیش گرفته است و در نهایت پدیده جهانی شدن کنونی را نیز یک پروژه غربی و جهانی سازی دنیا توسط غرب و نظام سرمایه داری می‌داند و در تلاش است تا با حرکت در جهت مخالف رودخانه خروشان جهانی شدن یک جایگزین و یا در حد توان رقیب قدرتمند در برابر جهانی سازی لیبرال غرب ایجاد کند. جمهوری اسلامی ایران سعی دارد، از طریق ایجاد محور جنوب-جنوب و همکاری با کشورهای اسلامی و جهان سوم و ارتباط و اتحاد با این کشورها یک جبهه متحد از

کشورهای جهان سوم در برابر کشورهای سرمایه داری غرب ایجاد کند. در مرحله دوم شکل دادن و عضویت در سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای (شانگهای و بریکس) با محوریت جنوب و جهان سوم از محورهای اصلی حرکت ایران در فرایند جهانی شدن و تغییر مسیر آن به سمت خود است (قائمی و دانش‌نیا، ۱۴۰۴: ۱۳۹-۱۱۹).

یکی دیگر از برنامه‌های جمهوری اسلامی ایران در تقابل با جهانی سازی غربی، ایجاد محور مقاومت در منطقه و در مقابل نفوذ آمریکا است. جمهوری اسلامی ایران با تشکیل و افزایش توان محور مقاومت سعی در خارج کردن آمریکا و غرب از خاورمیانه و منطقه و ایجاد یک جبهه در مقابل نفوذ جهانی سازی غربی و آمریکایی را دارد. افزایش توان دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در منطقه و کشورهای جهان سوم و ارتباط با این کشورها و در حد توان کمک اقتصادی به این کشورها و شکل دادن به یک دیپلماسی فعال جنوب-جنوب از دیگر برنامه‌های سیاسی جمهوری اسلامی ایران در برابر غربی سازی جهان و جهانی سازی لیبرال است. در نهایت باید به برنامه و تلاش جمهوری اسلامی ایران در زمینه نظامی و دفاعی در برابر غرب و آمریکا و نفوذ و قدرت آنها در منطقه اشاره کرد.

جمهوری اسلامی ایران جهانی شدن را برنامه غرب به منظور جهانی سازی و امپریالیسم و برنامه استعماری آمریکا می‌داند و سعی در فک شدن از این پروژه و دگرگونی آن به کمک اصول ایرانی اسلامی، تقویت محور جنوب، ارتباط اقتصاد (اقتصاد مقاومتی اسلامی) با اصول فرهنگی و اجتماعی اسلامی و شیعی را دارد. البته که تغییر مسیر پدیده جهانی شدن و مقابله با امپریالیسم آمریکا و نظام سرمایه داری داشته‌ها و باید‌هایی را طلب می‌کند و جمهوری اسلامی ایران با چالش‌هایی نیز مواجه است. از مهم‌ترین این چالش‌ها مسئله اقتصاد و تقویت بنیه اقتصادی کشور است، چرا که بدون داشتن یک اقتصاد قوی هیچ کشوری نمی‌تواند در عرصه بین‌المللی خودنمایی کند. از دیگر چالش‌های جمهوری اسلامی ایران در برنامه تغییر مسیر پدیده جهانی شدن یا حداقل تأثیر گذاری و جریان سازی در این مسیر، قدرت و نفوذ آمریکا در جهان و منطقه خاورمیانه می‌باشد. آمریکا به عنوان ابر قدرت جهانی در نقطه مقابل جمهوری اسلامی قرار دارد و هنوز بسیاری و حتی تمام کشورهای جهان به صلاح‌دید و نظر آمریکا حرکت و اقدام می‌کنند. حتی بسیاری از کشورها و قدرت‌های نوظهور جهانی مانند چین و هند و برزیل و بسیاری دیگر از کشورها که کشورهای هدف جمهوری اسلامی جهت ریل گذاری و اجرای برنامه‌هایش است، هنوز در برنامه‌هایشان رضایت و چشم داشت آمریکا را در نظر می‌گیرند. در نهایت چالش دیگر جمهوری اسلامی ایران در مسیر جریان سازی در پروسه جهانی

شدن، مخالفان منطقه‌ای و اسرائیل می‌باشند (Behraves, 2011: 335-337). جمهوری اسلامی ایران به دلیل ماهیت شیعی و انقلابی آن از همان اوان انقلاب مورد خصم و عداوت بسیاری از کشورهای منطقه قرار داشته و بسیاری از کشورهای منطقه از جمله کشورهای حوزه خلیج فارس با دیده شک و تردید و عدم اعتماد مسائل و روابط خود را با جمهوری اسلامی پیگیری می‌کردند و این مسئله تا به امروزه نیز ادامه دارد. در کنار این با ایجاد اختلاف مابین ایران و کشورهای منطقه راه برای اسرائیل نیز باز شده و با نفوذ در کشورهای منطقه، روابط و قدرت جمهوری اسلامی را در منطقه محدود کرده و عرصه را بر محور مقاومت به عنوان بازوی مسیر سازی ایران در پروسه جهانی شدن تنگ می‌کند.

۴. ایران؛ فک شدگی از جهانی شدن نئولیبرال

قبل از انقلاب ۱۳۵۷، جریان‌ها و اندیشمندان چپ، نظام حاکم بر ایران را نظامی کاپیتالیستی خوانده و خواهان نابودی آن بودند. بعد از انقلاب نیز انقلابیون مخالف غرب و نظام سرمایه‌داری لیبرال، همچون محافظه کاران و اسلام گرایان، در اوایل انقلاب نهضت آزادی و دولت موقت را لیبرالیستی خوانده، خواهان حذف آنان بودند و با دیدگاه‌های سنتی و ارزشی در مقابل لیبرالیسم و توسعه‌گرایی غربی قرار گرفتند. آن‌ها بر حفظ ارزش‌های اسلامی، انسجام اجتماعی و اقتدار حکومت تأکید داشتند. با حمله عراق به ایران و وقوع جنگ تحمیلی، به طور کلی اندیشه‌های لیبرالی در ایران کاملاً به گوشه‌ای رانده شده تا در زمانی دیگر و فرصتی دوباره خودنمایی کند. در ادامه همین رویکرد است که تا به امروز، مخالفان نظام سرمایه‌داری لیبرال، تعدادی افراد و گروه‌ها و دولت‌های موجود در ایران را «لیبرالی» خوانده، مخالف برنامه‌های آنان هستند. از نظر این افراد هر پدیده ناخوشایندی در ایران از دزدی و اختلاس و تخریب محیط زیست گرفته تا گران شدن خدمات آموزشی و بهداشتی و آسیب‌های اجتماعی به دلیل حاکم شدن رویکرد لیبرالیستی در ایران است (بهرامی، ۱۴۰۰: ۱۸۶-۱۶۵).

با پایان جنگ و روی کار آمدن دولت هاشمی رفسنجانی و قدرت گرفتن حزب کارگزاران سازندگی در ایران که نگرش‌هایی عمدتاً توسعه لیبرالی و طرفدار بازار آزاد داشتند، نگاهی نو به روابط فراملی ایران صورت گرفت روند جهانی شدن اقتصاد ایران شروع شد (زالی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۷۷)، لیبرالیسم و طرفداران آن در ایران از انزوا درآمده و در نظام اقتصادی و سیاسی ایران جان گرفتند و تا به امروز کماکان طرفدارانی دارد و در دوره‌هایی رواج پیدا کرده است، اما بیشتر این رونق و رواج مربوط به محافل علمی و دانشگاهی بوده و در عرصه عمل این اندیشه‌ها و سیاست‌های مربوط به

طرفدار دخالت دولت در اقتصاد و اقتصاد مقاومتی و درون‌زا است که در مسند قدرت و اجرا است. در ایران همواره اقتصاددان‌ها، سیاستمداران و مقاماتی را داشته‌ایم که تمایلاتی نئولیبرالی داشته‌اند و دارند. جریان توسعه‌گرایان لیبرال پس از انقلاب و در پی تحول فضای گفتمانی از درون جدال‌های فکری و سیاسی دهه‌ی هفتاد سر برآورد و اندک اندک زمینه را برای طرح مسائل نوسازی و توسعه کشور بیش از پیش فراهم دید. این جریان توسعه‌خواه با ویژگی نگاه مدرن به نهادها و ابزارهای اقتصادی و رویکرد صنعتی پس از دوران جنگ و از آغاز برنامه‌های توسعه به صورت فعال در سطوح دانشگاهی و سیاستگذاری وارد صحنه اقتصاد ایران شدند. به طوری که در مقاطعی، مدیریت بانک مرکزی و مدیریت وزارت اقتصاد و سازمان برنامه و بودجه کاملاً تحت تأثیر رویکرد فوق بوده و گاه توسط چهره‌های مطرح و نمایندگان فکری این جریان اداره شده است. این جریان توسعه‌خواه همواره کوشیده است تا در درون منظومه‌ی خود، مفاهیمی چون حکومت قانون، آزادی خواهی، اقتصاد بازار، دولت حداقلی، جهانی شدن، انباشت سرمایه، رشد و تولید اقتصادی، خصوصی سازی و حقوق بشر را پیرامون عنصر اصلی نوسازی لیبرالی، معنا دهی کند (خرمشاد و نجات پور، ۱۳۹۴: ۱۲۵). اما در عرصه عمل، یا قدرت اجرای آن را نداشته و ندارند و یا اگر هم در مسند قدرت بوده‌اند، سیستم و ساختار اقتصادی و سیاسی کشور و دولتی بودن اقتصاد، این اجازه را به آنها نداده است که سیاست‌های لیبرالی را اجرا کنند، که همین جریان (در مقابل جریان غالب) باعث شکل‌گیری یک «جنش مضاعف» (کارل پولانی) در اقتصاد ایران شده است.

یکی دیگر از عوامل مهمی که اجازه خودنمایی و ظهور را به اندیشه‌های اقتصادی لیبرال در ایران نداده است، مسئله تعارض ایران با دنیای سرمایه‌داری غرب و بخصوص آمریکا است. جمهوری اسلامی ایران بر این اعتقاد است که نظام لیبرال غربی یک نظام سلطه جویانه است که در صدد سلطه کامل بر نظام بین‌الملل و استثمار و غارت جهان به‌ویژه کشورهای جهان سوم است. به نظر جمهوری اسلامی ایران، جهانی شدن مبتنی بر نظام سیاسی لیبرالیسم با مبنای جاودانگی و جهان‌شمولی فرهنگ اسلام، که شالوده حکومت ولایی جمهوری اسلامی ایران است، تعارض آشکاری دارد. به عبارت دیگر، داعیه جهانی شدن لیبرالیسم، جهانی شدن حقیقی اسلام را، با موضوع مهدویت و ظهور منتظر حقیقی، به چالش می‌کشد. حداقل به لحاظ نظری، جهانی شدن مبتنی بر ایده پایان تاریخ و پایان عصر ایدئولوژی است و این ادعا و مبنا، مبنای تئوریک اسلام را، که جهان‌شمولی و غایت حرکت تاریخ بشری را با حاکمیت جهانی اسلام همراه می‌داند، به تعارض می‌طلبد. جهانی شدن تلاش می‌کند که الگوی رفتاری

منحصر به خود را، که عمدتاً مبتنی بر نگرش مادی و سودگرایانه است، به جوامع دیگر تحمیل کند (ادیب، ۱۳۸۵: ۲۵-۹). جمهوری اسلامی ایران جهانی شدن در وضعیت کنونی را یک پروژه غربی و نئولیبرالی، به منظور جهت دهی به جهان در راستای منافع نظام سرمایه داری غرب و آمریکا می‌داند و آن را یک پروژه جهانی سازی و استعمارگرایانه توسط نظام سرمایه داری غرب به منظور عام‌گرایی در جهان و تسلط بر تمام کشورهای دنیا می‌داند و با آن به مخالفت و حتی رقابت پرداخته و به دنبال جلوگیری از تسلط این پروژه حداقل بر منطقه و جهان اسلام است. جمهوری اسلامی در مقابل عام‌گرایی نظام سرمایه داری لیبرال به دنبال ایجاد یک خاص‌گرایی و یک نظریه متفاوت حداقل در سطح منطقه و جهان اسلام و در حدود محور مقاومت است. جمهوری اسلامی قصد دارد در مقابل این پروژه استعمارگرایانه غربی یک مقاومت و جایگزین ایجاد کند و با فک شدن از این پروژه حداقل در حد توان در چارچوب جهان سوم یک خاص‌گرایی و سد نفوذ در برابر این برنامه نئولیبرال ایجاد کند. البته که اگر جمهوری اسلامی بتواند در مقابل جریان غربی شدن جهان قرار گرفته و یک مقاومت و نقطه قدرت ایجاد کند بسیار حیاتی و ارزشمند بوده و حداقل در میان کشورهای در حال توسعه و جهان سوم بسیار طرفدار و همراه خواهد داشت. ایجاد یک محور مقاومت، یک اقتصاد بومی و خودکفا و درون‌زاد و یک توسعه پایدار و یک نظم خاص و منحصر و یک نظام سیاسی بدیع در برابر غرب و نظام سرمایه داری کاری بسیار بزرگ و ارزشمند و قدرتمندانه خواهد بود که البته همانگونه که در قبل ذکر شد چالش‌ها و عواقب بسیاری خواهد داشت.

۴-۱. نظام بین‌الملل

مواجهه ایران با پدیده جهانی شدن یک رویکرد پیچیده و چندلایه است که تحت تأثیر عوامل سیاسی، ایدئولوژیک، فرهنگی و اقتصادی شکل گرفته است. الگوی مواجهه ایران با جهانی شدن را می‌توان «الگوی مقاومتی» نامید که در آن هم تلاش برای بهره‌گیری از فرصت‌های جهانی وجود دارد، اما همزمان با حفظ استقلال فرهنگی، سیاسی و اقتصادی از خطرات و تهدیدهای جهانی شدن جلوگیری می‌شود. این رویکرد پیچیدگی‌ها و تناقضاتی دارد اما در چارچوب حفظ هویت دینی و منافع ملی شکل گرفته است.

پس از انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷، ایران سیاستی مبتنی بر «استقلال»، «مقاومت» و «پاسداری از هویت اسلامی-انقلابی» را در برابر نفوذ فرهنگ‌ها و ارزش‌های غربی در پیش گرفت. جهانی شدن به عنوان یک جریان غالب غربی-لیبرالی اغلب با نگاه انتقادی مواجه شده است. ایران به‌طور کلی رویکردی

انتقادی نسبت به جهانی شدن دارد و تلاش می‌کند در چارچوب خود، این روند را مدیریت و کنترل کند. دولت ایران بر «حفظ استقلال سیاسی» و «حاکمیت ملی» تأکید دارد و در مقابل فشارهای سیاسی و فرهنگی غربی مقاومت می‌کند. سیاست‌های خارجی ایران نیز مبتنی بر حمایت از جنبش‌های مقاومت منطقه‌ای و مقابله با نفوذ غرب است، که این بخشی از واکنش ایران به جهانی شدن سیاسی نیز محسوب می‌شود. یکی از مهم‌ترین جنبه‌های مواجهه ایران با جهانی شدن، تلاش برای حفظ و تقویت هویت فرهنگی و دینی در برابر نفوذ فرهنگ‌های غربی و سبک زندگی مدرن است. دولت و نهادهای فرهنگی ایران سعی کرده‌اند با سیاست‌گذاری‌های فرهنگی، رسانه‌ای و آموزشی، فرهنگ اسلامی و انقلابی را ترویج و تحکیم کنند. محدودیت‌هایی در حوزه رسانه‌های جهانی، شبکه‌های اجتماعی و فیلم‌ها اعمال شده تا از گسترش ارزش‌های «غربی» جلوگیری شود. در عین حال، برخی فرهنگ‌ها و فناوری‌های جهانی پذیرفته شده‌اند، اما با چارچوب‌های شرعی و ارزشی ایران تطبیق داده می‌شوند. این سیاست «مواجهه مقاومتی» باعث شده ایران هویتی متفاوت و مستقل‌تر نسبت به کشورهای دیگر منطقه در مواجهه با جهانی شدن داشته باشد (Behravesht, 2011: 332-334).

جمهوری اسلامی بیش از آنکه نگاهش به بیرون باشد همواره تلاش کرده از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های درونی خود استفاده کند و استقلال سیاسی خود را از دول شرق و غرب تا حدود زیادی حفظ نماید. در حقیقت رهبران جمهوری اسلامی ایران به خوبی به این نکته واقف‌اند که برای بقای جمهوری اسلامی باید بر مشروعیت داخلی تکیه کنند تا دوستی قدرت‌های خارجی. آنها به خوبی می‌دانند که ضامن بقای نظام سیاسی کشور توجه به رأی و نظر مردم است نه خواست‌ها و مطالبات ابرقدرت‌ها (چیت‌سازیان و شفیع، ۱۳۹۶: ۵۱-۴۷). از زمان انقلاب اسلامی ۱۳۵۷، تنش‌های سیاسی میان ایران و کشورهای غربی، به‌ویژه ایالات متحده، منجر به اعمال تحریم‌های اقتصادی گسترده شده است. این تحریم‌ها در حوزه‌های انرژی، مالی، حمل‌ونقل، بیمه، و صادرات کالاهای استراتژیک، ایران را هدف قرار داده‌اند. تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا و تحریم‌های چندجانبه شورای امنیت سازمان ملل، نقش کلیدی در محدودسازی دسترسی ایران به بازارها و نظام مالی جهانی داشته‌اند. حذف ایران از سیستم سوئیفت، کاهش فروش نفت، و انسداد دارایی‌های ارزی، از پیامدهای جدی این سیاست‌ها بوده‌اند.

طی سال‌های گذشته ابزار تحریم در حوزه‌های مختلف و به شیوه‌های مختلف یکی از ابزارهای اصلی برای بهنجارسازی رفتار ایران بوده است. نمونه‌ای مهم از این تحریم‌ها، تحریم‌های تحت فصل هفتم

منشور سازمان ملل متحد است. یکی از تکنیک‌ها، مسئله انزوا و طرد کردن است که در ادبیات و عملکرد کشورهای غربی در روابط با ایران بارها از تلاش برای طرد و منزوی ساختن ایران در جامعه جهانی سخن به میان آمده است (خداخواه آذر و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۵۰). ایران به دلیل تحریم‌های اقتصادی، مشکلات سیاسی و اقتصادی داخلی، سیاست‌هایی را برای مواجهه با جهانی شدن در حوزه اقتصادی اتخاذ کرده که بر «اقتصاد مقاومتی» و «خودکفایی» تأکید دارد. در مقابل جهانی شدن اقتصادی و روندهای جهانی تجارت آزاد، ایران سعی می‌کند با تمرکز بر تولید داخلی و حمایت از صنایع بومی، وابستگی خود را کاهش دهد (Anderson, 2019: 655-659). البته این رویکرد باعث شده ایران از فرصت‌های سرمایه‌گذاری و فناوری‌های نوین جهانی کمتر بهره‌برد، اما از نظر دولت، این اقدام برای حفظ استقلال اقتصادی ضروری است. در عین حال، ایران تلاش‌هایی برای حضور در بازارهای جهانی و تعامل اقتصادی با کشورهایی مانند چین، روسیه و کشورهای همسایه داشته است، اما به شکل گزینشی و کنترل شده است.

۲-۴. سازمان‌های بین‌المللی

با وقوع انقلاب اسلامی و بعد از آن جنگ تحمیلی و شکل‌گیری یک انزوای سیاسی و اقتصادی پیرامون جمهوری اسلامی ایران، این کشور به ابزارها و نهادهایی برای خروج خود از انزوا و ایجاد تبادل و مراودات بین‌المللی نیاز اساسی داشت و یکی از این ابزارها و فرصت‌ها حضور فعال در سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی بود. مسئله حاضر زمانی اهمیت آن دو چندان می‌شود که به این مسئله واقف باشیم در سال‌های اخیر به دلیل تحریم‌های بی‌سابقه، جمهوری اسلامی ایران به یک دیپلماسی اقتصادی فعال در سازمان‌های بین‌المللی نیاز دارد. اوایل انقلاب اسلامی و در دوران دولت موقت، جمهوری اسلامی یک رابطه تعریف شده و محدود را با سازمان‌های بین‌المللی داشت که دوره‌ای کوتاه بود و با شروع جنگ تحمیلی و دفاع مقدس، دوره مقابله و مواجهه با سازمان‌های بین‌المللی شروع شد و تا سال ۱۳۶۷ ادامه داشت. با پایان جنگ تحمیلی و حاکم شدن گفتمان «واقع‌گرایی اقتصاد محور»، همگرایی و همزیستی با سازمان‌های بین‌المللی مجدداً شکل گرفت و در دوران سید محمد خاتمی گسترش یافت و حتی جمهوری اسلامی به طور محدود در سازمان‌های بین‌المللی نقش آفرینی داشت (کریمی، ۱۳۸۵: ۱۵۶-۱۲۵). سیاست حضور در نهادها و سازمان‌های بین‌المللی در دولت‌های بعدی جمهوری اسلامی نیز با فراز و فرودهایی پیگیری شد و ایران به عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیر گذاری همچون «سازمان همکاری شانگهای»

(۲۰۲۳) درآمد(قائمى و دانش‌نیا، ۱۴۰۴: ۱۱۰). ایران عضو سازمان‌های بین‌المللى مختلفى دیگری نیز می‌باشد، از جمله؛ سازمان ملل متحد، سازمان همکاری اسلامى (OIC)، و سازمان کشورهای صادرکننده نفت (OPEC). ایران به‌ویژه در زمینه مسائل مربوط به انرژی و امنیت منطقه‌ای در این سازمان‌ها فعال است. اما به دلیل ماهیت ایدئولوژیک و سیاسى و سیاست خارجی خاص مقاومت گرایانه، جمهوری اسلامى ایران عضویت بسیاری از سازمان‌های بین‌المللى را نپذیرفته و یا شرایط عضویت در این سازمان‌ها فراهم نبوده است. به عنوان مثال؛ بسیاری از سازمان‌های اقتصادى بین‌المللى جهت عضویت شرایط خاص اقتصاد بازار آزاد را دارند یا بسیاری دیگر از این سازمان‌ها تحت سلطه و سیطره نظام لیبرالى و آمریکا هستند، که عضویت جمهوری اسلامى ایران به دلیل رویکرد و سیاست آن، در این سازمان‌ها مقدور نیست.

۳-۴. محور مقاومت و منطقه

با پیروزی انقلاب اسلامى ایران، به تدریج گفتمان جدیدی به نام مقاومت در منطقه غرب آسیا شکل گرفت. محور مقاومت به رهبری جمهوری اسلامى ایران، با اصول عدالت‌خواهانه و استکبارستیزانه خود، هیچ‌گاه نظم لیبرال موجود بین‌المللى را برنتابید و وضع موجود را ناعادلانه دانست. در راستای اجرائی کردن رویکرد انقلاب اسلامى و جمهوری اسلامى ایران به نقش و جایگاه مردم در غرب آسیا می‌توان به تلاش‌ها در زمینه برقراری اتحاد اسلامى، استکبارستیزی، مقابله با توسعه طلبی آمریکا در منطقه، حمایت از مسلمانان منطقه بویژه مردم لبنان، تلاش در جهت بازسازی عراق و برگرداندن ثبات به منطقه و همین‌طور تلاش در جهت برطرف کردن دغدغه‌های امنیتی بوده است. در این باره می‌توان به جهت‌گیری‌های ایران نسبت به خیزش‌های مردمی منطقه، استکبارستیزی و مقابله با زیاده‌خواهی‌های آمریکا در منطقه، حمایت از مسلمانان لبنان و فلسطین و همچنین گفتارها و رفتارهای ایدئولوژیک ایران در عراق اشاره کرد. انقلاب اسلامى ایران با تأثیرگذاری در دو بخش مقاومت، در بعد سلبی، به نفی سلطه، نفی استکبار و استبدادستیزی و در بعد ایجابی، به عدالت‌خواهی، اسلام‌خواهی، استقلال طلبی، آزادی‌خواهی و معنویت‌گرایی پرداخته است(قاسمى، ۱۳۹۷: ۲۵-۲۱).

جمهوری اسلامى ایران، در مقابل نفوذ آمریکا و غرب و سیاست‌های آنها در منطقه خاورمیانه، اقدام به ایجاد یک رویکرد مقاومتی و جایگزین‌سازی کرده است. ایران نفوذ منطقه‌ای خود را بیشتر با شبکه‌های ایدئولوژیک و نظامی همچون تشیکل محور مقاومت و حمایت از آن، پیش برده است. ایران از طریق گروه‌های تحت حمایت خود توانسته است نفوذ قابل توجهی را در منطقه و جهان اسلام به

دست آورد (Rivera, 2022: 59). جبهه مقاومت با ایجاد شبکه‌ای از اتحادها و همکاری‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی، تلاش می‌کند نفوذ غرب و نظام بین‌الملل غرب محور به سرکردگی آمریکا را در منطقه کاهش دهد و به این طریق امکان تمرکز بیشتری روی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی فراهم می‌شود. جبهه مقاومت تلاش دارد تا از طریق توسعه همکاری‌های اقتصادی، کاهش وابستگی به نظام مالی و اقتصادی غرب و تقویت اقتصاد بومی و کنترل بر منابع داخلی، یک اقتصاد درون‌زاد، مستقل و جایگزین بسازد که مکمل و پشتیبان اقتصاد مقاومتی ایران باشد. جبهه مقاومت با محوریت جمهوری اسلامی ایران، حضور و نفوذ غرب و آمریکا در منطقه را دخالت در امور کشورهای منطقه و جهت استعمار و غارت منابع آنها می‌داند و به دنبال مقابله با حضور آنها در منطقه و خودکفایی و خوداتکایی منطقه بدون دخالت دیگران است. اما بعد از سال ۲۰۲۳ و بخصوص در سال‌ها و ماه‌های اخیر، به دلیل فشارهای غرب و آمریکا و اسرائیل و همکاری کشورهای عربی و سقوط بشار اسد، قدرت و نفوذ محور مقاومت در منطقه با چالش مواجهه شده است.

۵. عربستان؛ حک شدگی در جهانی شدن

عربستان سعودی از زمان شکل‌گیری و در طول تاریخ آن به عنوان کشوری محافظه‌کار شناخته می‌شود، اما سیاست‌های راهبردی و دکترین آن جهت حفظ این سیستم محافظه‌کار در طول دهه‌های گذشته متفاوت بوده است؛ به این صورت که تا قبل از سال ۲۰۰۳ و سقوط صدام سیاست‌های تدافعی و حفظ سیستم‌های سنتی را در راهبرد خود قرار داده بود، اما بعد از ۲۰۰۳ جهت حفظ سیاست‌های محافظه‌کارانه و حفظ وضع موجود یک سیاست جدید تهاجمی و مداخله‌گرایانه را هم در سطح ملی و هم منطقه‌ای در پیش گرفت و بعد از حوادث ۲۰۱۱ به طور کلی دکترین مداخله‌گرایی سیاسی و نظامی را در منطقه در پیش گرفت (قائمی و حشمت‌زاده، ۱۳۹۷: ۵۱-۳۴).

اما طی چند سال گذشته و با روی کار آمدن محمد بن سلمان راهبردها و دکترین عربستان سعودی جهت حفظ و افزایش قدرت سیستم محافظه‌کار پادشاهی سعودی در کشور و منطقه دچار تغییر و تحول شده و عربستان سعودی تلاش دارد تا با اتخاذ یک راهبرد اقتصادی سیاست‌های ملی و منطقه‌ای خود را پیش ببرد. به این صورت که ضمن حفظ هویت دینی و سنتی خود، تلاش دارد با یک نگاه توسعه‌لیبرال اقتصادی، در نظام جهانی شده کنونی جایگاه خود را ارتقاء دهد. عربستان سعودی با آگاهی از وابستگی شدید اقتصاد خود به نفت، سعی دارد از طریق جذب سرمایه‌گذاری خارجی، خصوصی‌سازی، ارتقاء دانش و فناوری و توسعه گردشگری، اقتصاد خود را متنوع و شکوفا کند، که

نمود بارز آن سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ و پروژه «نئوم» است (حاجی‌زاده، ۱۴۰۰: ۹۵-۸۰). در مقابل ایران که یک راهبرد مذهب-مقاومت را در نظام بین‌الملل و منطقه در پیش گرفته، عربستان راهبرد اقتصاد-مراوده را الگوی خود قرار داده است. عربستان سعودی با توجه به توانایی‌های مالی که دارد و با ایجاد روابط گسترده بین‌المللی به‌ویژه با غرب و آمریکا و عضویت در نهادهای اقتصادی غرب محور و پیاده کردن اصول اقتصادی لیبرال همچون خصوصی سازی و متنوع سازی اقتصادی، جذب توریسم و جذب سرمایه گذاری خارجی، به دنبال تحقق اهداف اقتصادی و برنامه توسعه خود در سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ با حرکت در مسیر جهانی شدن اقتصاد سرمایه داری غرب است (Khoirunnisa, 2024: 10).

در مقابل ایده و سیاست مقاومت محور ایران، رویکرد عربستان سعودی نسبت به پدیده جهانی شدن قرار دارد که با رویکرد جمهوری اسلامی ایران تا حدود بسیاری متفاوت است. حاکمان سعودی بر خلاف جمهوری اسلامی ارتباط گسترده و عمیقی با غرب و آمریکا داشته و جهانی شدن را نه یک پروژه غربی سازی نظام سرمایه داری بلکه یک پروسه تحول آفرین و پیشرفت زا می‌دانند که حرکت در مسیر آن و حکم شدگی با آن، باعث می‌شود همچون کشورهای غربی و نظام سرمایه داری کشورشان در مسیر پیشرفت و توسعه و تعالی قرار گیرد و از مزایای جهانی شدن و همراهی و همسویی با غرب بهره‌مند خواهند شد. به همین دلیل است که تمام برنامه‌های خود را در جهت همسویی و همراهی با غرب و نظام سرمایه داری نئولیبرال و ایجاد تبادل و ارتباط با غرب و عضویت در نهادها و سازمان‌های با محوریت نظام سرمایه داری و حرکت در مسیر جهانی شده غربی و حکم شدگی در جهانی شدن نئولیبرال پیش می‌برند، که البته بیان می‌شود، در کنار مزایای اقتصادی و صنعتی و تکنولوژیک بسیاری که برای آنها داشته است، عربستان را تحت وابستگی و سلطه غرب قرار داده و نظام سیاسی و دینی ملی که عربستان در آن قرار دارد، محدودیت‌هایی نیز برای برنامه توسعه عربستان ایجاد کرده و باعث شکل‌گیری یک «جنبش دوگانه» شده است که جنبش‌های سنتی و مذهبی را در مقابل توسعه‌گرایی لیبرال عربستان قرار داده است. برنامه‌هایی که برای توسعه اجتماعی و فرهنگی در عربستان سعودی تدوین و اجرا می‌شوند نه در چارچوب و تعامل با سنت و آداب، پتانسیل و مذهب عربستان، بلکه هم‌راستا و هم‌جهت با برنامه‌های لیبرال توسعه در این کشور است، به طوری که تمام برنامه‌ها و تغییرات فرهنگی در عربستان مانند؛ کاهش محدودیت‌های پوشش، آزاد شدن کنسرت و

موسیقی و سینما، محدود شدن اختیارات پلیس مذهبی و بسیاری موارد دیگر نه همسو با توسعه فرهنگی این کشور بلکه در جهت تعامل و خوشایند اقتصاد لیبرال غربی است.

۱-۵. نظام بین‌الملل

عربستان سعودی در تلاش بوده تا روابط سیاسی و امنیتی مستحکمی با قدرت‌های جهانی برقرار کند. به‌ویژه رابطه با ایالات متحده که از زمان جنگ سرد تا به امروز یکی از روابط محوری این کشور بوده است. ارتباط اقتصادی عربستان سعودی با آمریکا و اروپا، به رغم تفاوت‌های فرهنگی و سیاسی، عمدتاً از طریق نفت، تجارت، سرمایه‌گذاری، و صنایع دفاعی استوار است. عربستان سعودی از این ارتباطات برای تقویت اقتصاد خود و حرکت به سمت تنوع اقتصادی بهره‌برداری می‌کند، به‌ویژه از طریق جذب فناوری‌های نوین، پروژه‌های زیرساختی، و همکاری در زمینه‌های انرژی‌های تجدیدپذیر. این روابط اقتصادی همچنان تحت تأثیر عوامل سیاسی و اجتماعی قرار دارد، اما به طور کلی، برای هر دو طرف سودمند است. عربستان سعودی به عنوان بزرگترین صادرکننده نفت جهان، بخش زیادی از صادرات نفت خود را به آمریکا می‌فرستد. اگرچه آمریکا در سال‌های اخیر با رشد تولید نفت شیل، به یک تولیدکننده بزرگ تبدیل شده، اما عربستان هنوز نقش مهمی در تأمین انرژی جهانی، از جمله برای بازار آمریکایی، ایفا می‌کند. آمریکا یکی از بزرگترین شرکای تجاری عربستان سعودی است (جمشیدی و محسنی، ۱۳۹۸: ۵۳-۵۲).

عربستان سعودی به دلیل منابع عظیم نفتی و ارتباط عمیق حاصل از آن با دنیای غرب و به‌ویژه آمریکا، همواره کشوری مهم و تأثیرگذار در نظام بین‌الملل بوده است. عربستان سعودی در تلاش است تا به‌طور مؤثر در نظام بین‌الملل ادغام شود و همگرایی و همکاری نزدیکی با کشورهای مختلف و نهادهای بین‌المللی داشته باشد. از آنجا که این کشور به‌طور طبیعی در عرصه جهانی از اهمیت اقتصادی، سیاسی، دینی و امنیتی برخوردار است، آن را به یک بازیگر کلیدی در نظام بین‌الملل تبدیل کرده است. این کشور تلاش کرده است که همواره در مسائل جهانی مشارکت کند، از منافع ملی خود دفاع کند و به‌طور مداوم روابط مثبت و همگرایانه با دیگر کشورها و سازمان‌های جهانی برقرار کند. عربستان سعودی در طول تاریخ سیاست خارجی خود سعی کرده است تا رابطه مثبت و همگرایانه‌ای با نظام بین‌الملل برقرار کند. این رویکرد به دلیل چندین عامل استراتژیک، اقتصادی و امنیتی است که عربستان در آن نقش برجسته‌ای دارد. عربستان سعودی به‌دلیل موقعیت جغرافیایی و منابع عظیم نفتی خود، از اهمیت استراتژیک ویژه‌ای در سطح جهانی برخوردار است. این کشور به عنوان بزرگترین

تولیدکننده و صادرکننده نفت جهان، یکی از ارکان اصلی اقتصاد جهانی است. عربستان سعودی در تلاش بوده تا روابط سیاسی و امنیتی مستحکمی با قدرت‌های جهانی برقرار کند. به‌ویژه رابطه با ایالات متحده که از زمان جنگ سرد تا به امروز یکی از روابط محوری این کشور بوده است. این همکاری‌ها به‌ویژه در زمینه تأمین امنیت، نفت و تعاملات اقتصادی و ایجاد ثبات در خاورمیانه اهمیت زیادی دارد. علاوه بر این، عربستان سعودی تلاش کرده تا در نهادهای بین‌المللی همچون سازمان ملل، گروه بیست و دیگر سازمان‌های منطقه‌ای و جهانی به‌عنوان یک بازیگر مهم و تأثیرگذار شناخته شود. این کشور، به‌عنوان سرزمین حرمین شریفین، نقش ویژه‌ای در دنیای اسلام دارد و این موقعیت باعث شده که عربستان تلاش کند تا در مسائل بین‌المللی و جهان اسلام همگرایی و همکاری بیشتری داشته باشد. عربستان سعودی در سال‌های اخیر به‌ویژه از طریق برنامه «چشم‌انداز ۲۰۳۰» سعی کرده است اقتصاد خود را از وابستگی به نفت خارج کرده و به سمت تنوع اقتصادی حرکت کند. به همین دلیل، عربستان برای تقویت روابط تجاری و اقتصادی با کشورهای مختلف و نهادهای جهانی اقداماتی جدی انجام داده است (Derendinger and Frank, 2023: 3).

۲-۵. سازمان‌های بین‌المللی

برخلاف ایران که بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی با محوریت غرب و آمریکا را ابزار سلطه غرب و بازوی اقتصاد لیبرال می‌داند، عربستان سعودی سازمان‌های بین‌المللی را کانالی جهت همکاری و همگرایی با اقتصاد جهانی لیبرال و همگرایی در نظام بین‌المللی غربی می‌داند که می‌تواند به قدرت و پرستیژ عربستان کمک کند. این کشور، به‌طور گسترده در سازمان‌های بین‌المللی مختلف فعالیت می‌کند و از قدرت اقتصادی و سیاسی خود برای تأثیرگذاری بر مسائل جهانی بهره می‌برد. این کشور علاوه بر مسائل اقتصادی، به‌ویژه در زمینه‌های مرتبط با دنیای اسلام، انرژی، و سیاست‌های جهانی نقش بسیار برجسته‌ای ایفا می‌کند. عربستان سعودی به‌عنوان یکی از کشورهای کلیدی در خاورمیانه، روابط نزدیکی با تعدادی از سازمان‌های بین‌المللی دارد و به‌طور فعال در مسائل مختلف جهانی مشارکت می‌کند. عربستان سعودی عضو گروه ۲۰ است که شامل ۱۹ کشور بزرگ اقتصادی و اتحادیه اروپا می‌شود. این کشور در اجلاس‌های سالانه گروه ۲۰ شرکت می‌کند و در زمینه‌های اقتصادی جهانی، تغییرات اقلیمی، توسعه پایدار و مسائل مالی جهانی نقش فعالی دارد. در سال ۲۰۲۰، عربستان سعودی ریاست گروه ۲۰ را بر عهده داشت و در آن سال میزبان اجلاس سران بود (سیفی و پورحسن، ۱۴۰۲: ۹۹-۱۰۰). این کشور، همچنین روابط نزدیک با صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی دارد و در

زمینه‌های مختلف اقتصادی مانند کمک به کشورهای در حال توسعه، برنامه‌های مالی و توسعه پایدار مشارکت می‌کند. این کشور از نظر مالی به عنوان یکی از قدرتهای اقتصادی در منطقه خاورمیانه شناخته می‌شود. عربستان سعودی از سال ۲۰۰۵ عضو سازمان تجارت جهانی است و در زمینه تجارت بین‌المللی، سیاست‌های تجاری و مذاکرات تجاری جهانی فعالیت می‌کند. این کشور به دنبال توسعه و تقویت بخش خصوصی و بهبود روابط تجاری با کشورهای مختلف بوده و در تلاش است تا با ایجاد محیطی مساعد برای سرمایه‌گذاری و تجارت، به یکی از قدرتهای اقتصادی جهانی تبدیل شود (اتاق ایران آنالاین، ۱۴۰۴).

۳-۵. محور محافظه‌کاری و منطقه

در خصوص مسائل مربوط به منطقه خاورمیانه و رقابت ایران و عربستان باید گفت، که به دلیل جهت‌گیری متفاوت این دو کشور در سال‌های اخیر در قبال جهانی شدن، سیاست آنها در قبال منطقه نیز متفاوت بوده است و ما شاهد یک جنبش دوگانه در خاورمیانه بوده‌ایم که یک طرف آن ایران و محور مقاومت قرار دارد و در طرف دیگر عربستان و محور محافظه‌کاری است. به نظر می‌رسد که عربستان در حال تغییر رویکرد خود به مسائل منطقه‌ای است و به دنبال تقویت دیپلماسی اقتصادی و ایجاد روابط تجاری با کشورهای مختلف است تا بتواند در مقابل چالش‌های منطقه‌ای از طریق قدرت اقتصادی، نفوذ پیدا کند. عربستان سعودی به وضوح در تلاش است تا به جای حضور پررنگ نظامی، خود را به عنوان یک قدرت اقتصادی و مرکز تجاری در منطقه خاورمیانه معرفی کند. این رویکرد در راستای چشم‌انداز ۲۰۳۰ و به ویژه پروژه‌هایی مانند نیوم و توسعه گردشگری قابل مشاهده است. این تغییرات اقتصادی و استراتژی جدید عربستان سعودی قطعاً تأثیر زیادی بر روابط و رقابت آن با ایران خواهد داشت. رقابت تاریخی و منطقه‌ای بین عربستان و ایران نه تنها به دلیل تفاوت‌های مذهبی (سنی و شیعه) بلکه به خاطر نفوذ سیاسی، اقتصادی و نظامی در منطقه بوده است.

با توجه به اینکه هر دو کشور به دنبال حکمرانی بر منطقه خاورمیانه و نفوذ در کشورهای اطراف هستند، تغییر استراتژی عربستان می‌تواند دگرگونی‌هایی در این رقابت ایجاد کند. عربستان سعودی در حال حرکت به سمت یک دیپلماسی نرم و اقتصادی است که به طور مستقیم با بحران‌های نظامی و جنگ‌های منطقه‌ای مواجه نمی‌شود. اما ایران همچنان در برخی از بحران‌های منطقه‌ای (مثل سوریه، یمن و لبنان) به طور مستقیم وارد شده و نفوذ خود را گسترش می‌دهد. در همین راستا است که در سال‌های اخیر نیز ما شاهد تنش‌زدایی گسترده در روابط ایران و عربستان هستیم (ویسی، ۱۳۹۸: ۲۳۶).

عربستان سعودی به منظور اجرای برنامه‌های اقتصادی و توسعه ملی خود قصد دارد یک روابط مسالمت جویانه و صلح آمیز با جهان و بخصوص کشورهای منطقه برقرار کند و یکی از مهم‌ترین کشورهای منطقه که در اهداف تنش زدایی عربستان قرار دارد، جمهوری اسلامی ایران است و این مهم را به روشنی می‌توان در اقدامات اخیر ریاض در قبال روابط دوجانبه با ایران و همکاری در گفتگوهای ایران با غرب و آمریکا مشاهده کرد.

۶. ایران و عربستان در مقابل جهانی شدن نظام بین‌الملل

کشورهای در حال توسعه (جهان جنوب) در مقابل پدیده جهانی شدن نئولیبرال کنونی، دو الگوی متفاوت برای واکنش و مواجهه دارند، که دسته اول؛ الگوی واگرایی، مقابله و مقاومت (فک شدن) است که می‌توان گفت نمود بارز آن جمهوری اسلامی ایران می‌باشد، و دسته دوم؛ الگوی همگرایی و ادغام و دنباله‌روی (حک شدن)، را در پیش می‌گیرند که نمود بارز این دسته از کشورها عربستان سعودی است. جمهوری اسلامی ایران جهانی شدن در وضع کنونی را پروژه آمریکا و نظام لیبرال، جهت غربی سازی جهان و استعمار و استثمار کشورهای جهان سوم و غارت منابع آنها می‌داند که نهایتاً به تخریب زیست اجتماعی و فرهنگی جهان می‌انجامد، که به دنبال مقاومت و ارلئه جایگزین برای آن است. در منطق بازار جهانی، کشورها باید در مسیر آزادسازی اقتصادی، کاهش مداخلات دولتی و پیوستن به نهادهایی چون سازمان تجارت جهانی شرکت کنند. این منطق با ساختار درونی ایران، که بر مبنای ایدئولوژی، حاکمیت سیاسی و استقلال اقتصادی شکل گرفته، در تعارض بوده است.

در چارچوب پولانی، این تعارض دقیقاً همان جایی است که بازار جهانی تلاش می‌کند اقتصاد را از بستر اجتماعی و سیاسی آن جدا کند و در مقابل، دولت‌ها و جوامع واکنش نشان می‌دهند. پولانی مفهومی به نام «جنبش مضاعف» ارائه می‌دهد: گسترش بی‌مهار بازار، واکنش متقابل جامعه و نهادها را در پی دارد. در ایران نیز، تجربه اصلاحات اقتصادی و خصوصی سازی در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ خورشیدی، ابتدا با استقبال مواجه شد، اما در پی آن، فشارهای اجتماعی، نابرابری، و نگرانی از نفوذ غرب، باعث چرخش به سوی سیاست‌هایی چون اقتصاد مقاومتی شد؛ یعنی نوعی بازتنظیم نهادی در برابر فشار بازار. پولانی معتقد است اقتصاد نباید از نهادهای اجتماعی و سیاسی جدا شود. در ایران نیز اقتصاد به شدت در دل سیاست، دین، و ایدئولوژی نظام جمهوری اسلامی تعبیه شده است. این حک شدن سبب شده است که بسیاری از اصول بازار آزاد جهانی، به‌ویژه در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی، مقررات مالی

و سیاست‌های پولی، با موانع روبه‌رو شوند. در نتیجه، اقتصاد ایران از الگوی بازار جهانی شده فاصله گرفته است. پولانی و گفتمان رسمی ایران در نقد بازار آزاد جهانی اشتراکاتی دارند. هر دو آن را تهدیدی برای جامعه، عدالت و استقلال می‌دانند. برای نمونه، ایران سازمان‌هایی مانند سازمان تجارت جهانی و صندوق بین‌المللی پول را ابزارهای سلطه سیاسی و اقتصادی می‌بیند (ولی‌وند زمانی، ۱۳۸۵: ۱۰۷-۱۱۱)، در حالی که پولانی آن‌ها را نمایندگان منطق بازار خودتنظیم‌گر می‌داند که نسبت به نهادهای اجتماعی بی‌اعتنا هستند. از دیدگاه پولانی، فک‌شدن اقتصاد ایران از نظام بین‌الملل را باید بخشی از «جنبش مضاعف» جهانی دانست. در حالی که بازار جهانی تلاش دارد اقتصاد را از نهادهای اجتماعی و سیاسی جدا کند، ایران (درست یا غلط) به‌مثابه یک جامعه سیاسی خاص، با واکنش‌های دفاعی سعی در بازتعبیه اقتصاد در بستر ایدئولوژیک و نهادی خود داشته است. این مقاومت، در قالب سیاست‌هایی چون اقتصاد مقاومتی و رد عضویت در نهادهای جهانی، قابل مشاهده است. در نتیجه، فک‌شدن اقتصاد ایران نه صرفاً انزوای تحمیلی، بلکه نتیجه تضاد ساختاری میان منطق بازار جهانی و ساختار نهادی و سیاسی خاص جمهوری اسلامی ایران است، و این دقیقاً همان فرآیندی است که کارل پولانی در آثار خود تحلیل کرده است.

از مقابل، عربستان سعودی را داریم که اقتصاد سیاسی آن را با چارچوب اندیشه‌های پولانی بررسی می‌کنیم. عربستان سعودی تلاش دارد تا با فک کردن اقتصاد خود از محدودیت‌های فرهنگی و اجتماعی و دخالت دولت و حرکت به سمت اقتصاد بازار، در مسیر اقتصاد نئولیبرال و ادغام در جهانی شدن اقتصادی گام بردارد. با توجه به تحلیل‌های پولانی، می‌توان گفت که عربستان سعودی از یک سو در تلاش است که در قالب بازار جهانی قرار گیرد، اما در عین حال همچنان به ساختارهای دولتی و سیستم اقتصادی متمرکز خود وابسته است. در این راستا، اقتصاد سعودی همچنان در مرزهای خاصی از خودتنظیمی قرار دارد، به‌ویژه در صنعت نفت که توسط دولت کنترل می‌شود. این نوع ترکیب از بازار آزاد و کنترل دولتی، همزمان با تلاش برای پیوستن به نظام جهانی، می‌تواند به‌طور بالقوه منجر به تنش‌های اجتماعی و اقتصادی (جنبش مضاعف) در آینده شود، چرا که بسیاری از تغییرات اقتصادی و اجتماعی با چالش‌های جدید روبه‌رو خواهند شد (برزگر و همکاران، ۱۴۰۰: ۷۷-۸۲). در نتیجه، بر اساس دیدگاه پولانی، می‌توان گفت که عربستان سعودی در حال گذر از مرحله‌ای است که در آن دولت همچنان نقش تسهیل‌کننده و تنظیم‌کننده را در اقتصاد ایفا می‌کند، ولی همزمان در تلاش است تا به روندهای جهانی و بازار آزاد وارد شود. این مسیر، ممکن است همزمان با بحران‌های اجتماعی و

واکنش‌های اجتماعی نسبت به آزادسازی‌های اقتصادی مواجهه شود. برنامه چشم‌انداز ۲۰۳۰ که توسط ولیعهد، محمد بن سلمان، طراحی شده، هدفش بهبود تنوع اقتصادی و کاهش وابستگی به نفت است. اقتصاد سعودی نیاز دارد که به سمت تنوع اقتصادی برود و وابستگی به نفت را کاهش دهد. صنعت گردشگری، تفریحی و سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی از جمله بخش‌هایی هستند که به شدت به گشودگی اجتماعی و ایجاد فضایی برای جذب گردشگران خارجی و سرمایه‌گذاران بین‌المللی نیاز دارند. در این راستا، برنامه‌هایی مانند ایجاد تفریحگاه‌های لوکس، برگزاری کنسرت‌های بین‌المللی، جذب گردشگران غربی و فرهنگ‌های جهانی در راستای سیاست‌های اقتصادی مدرن عربستان قرار دارند. علی‌رغم تلاش‌های دولت برای ترویج فرهنگ نوین و مدرن، همچنان تضادهایی با اصول فرهنگی و دینی در سطح اجتماعی و حتی نهادهای مذهبی وجود دارد. این تغییرات فرهنگی که در ظاهر به نفع اقتصاد مدرن و جهانی‌شدن فرهنگی انجام می‌شود، بیشتر به‌عنوان ابزاری برای تحقق اهداف اقتصادی مانند جذب سرمایه‌گذاری خارجی، گسترش گردشگری و تنوع بخشی به اقتصاد مورد استفاده قرار می‌گیرند. اما باید اشاره کرد که این تحولات از نظر اجتماعی و فرهنگی، به‌ویژه در میان قشرهای مذهبی و سنتی، ممکن است با مخالفت‌هایی مواجه شود (خوبی‌نژاد و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۱-۴۹). بسیاری از برنامه‌های فرهنگی در عربستان به‌طور مستقیم در جهت برنامه‌های اقتصادی است، و نه لزوماً فرهنگ اجتماعی و مذهبی این کشور و این همان فک شدن اقتصاد از مناسبات اجماعی است که پولانی بیان می‌کند. این تغییرات بیشتر به‌عنوان ابزارهایی برای مدرنیزاسیون اقتصادی و جلب توجه جهانی به عربستان تلقی می‌شوند، و نه به‌عنوان یک دگرگونی فرهنگی عمیق در ساختار اجتماعی عربستان.

نتیجه‌گیری

جمهوری اسلامی ایران یک سابقه و حافظه تاریخی از ارتباط با غرب و نظام سرمایه‌داری لیبرال و پیگیری توسعه به کمک غرب و آمریکا و برخورد با نظام جهانی شده و سرملیه داری لیبرال در سال‌های متمادی قبل از انقلاب دارد که عدم توجه آن روندها و برنامه‌های توسعه و ارتباط با غرب به فرهنگ و دین و زندگی اجتماعی مردم و گسست از جامعه، باعث شکست آن برنامه‌ها و الگوها شده و یک نگاه و حافظه تاریخی منفی را در ذهن جامعه ایرانی ایجاد کرده است و باعث مقاومت گرایی در برابر آن در سال‌های بعد از انقلاب شده است. اگرچه مدل اقتصاد درون‌زاد، مقاومت گرایانه و دولتی، با چالش‌های زیادی همراه است، اما در شرایط خاصی می‌تواند مزایای کوتاه‌مدتی نیز داشته

باشد. مثلاً در زمان بحران‌های اقتصادی، جنگ‌ها یا تحریم‌ها، این مدل ممکن است به کاهش وابستگی به منابع خارجی و تقویت خودکفایی کمک کند. اما این یک استراتژی بلندمدت نیست و بیشتر به عنوان یک واکنش اضطراری قابل پذیرش است. در زمینه داخلی و ملی نیز، اقتصاد مقاومتی و درون‌زاد و عدم وابستگی به نظام سلطه، با مناسبات مذهبی و فرهنگی و اجتماعی جامعه ایران همخوانی بیشتری دارد. اما به طور کلی، جدا شدن از اقتصاد جهانی و حرکت به سمت یک مدل اقتصادی مقاومتی و درون‌زا چالش‌های زیادی به همراه دارد. این مدل ممکن است در کوتاه‌مدت به برخی مزایا برسد، اما در بلندمدت مشکلاتی جدی برای کشور به وجود آورد. در دنیای امروز، ارتباطات اقتصادی بین‌المللی باعث تبادل فناوری، علم و نوآوری می‌شود. جدا شدن از اقتصاد جهانی به معنای کاهش دسترسی به تکنولوژی‌های پیشرفته است که می‌تواند رشد صنعتی و بهره‌وری را محدود کند. کشورهایی که از اقتصاد جهانی جدا می‌شوند، معمولاً در زمینه نوآوری و تکنولوژی دچار عقب‌ماندگی می‌شوند. البته نمی‌توان منکر این موضوع مهم هم شد که دانش و تکنولوژی بومی بسیار بهتر و سودمندتر بوده و کشور را وابسته به خارج نمی‌کند و به عظمت و استقلال کشور می‌افزاید و ایران در این زمینه می‌تواند گفت از جمله کشورهای تقریباً موفق بوده است. در ادامه باید گفت، در یک اقتصاد جهانی، رقابت بین‌المللی باعث بهبود کیفیت محصولات، کاهش قیمت‌ها و افزایش بهره‌وری می‌شود. وقتی کشوری به سمت اقتصاد درون‌زا حرکت می‌کند، ممکن است در رقابت با کشورهای دیگر از مزایای رقابتی فاصله بگیرد و کیفیت تولیدات داخلی کاهش یابد. این امر می‌تواند به تولید کالاهای گرانتر و بی‌کیفیت‌تر منجر شود. در صورتی که کشور به طور کامل از اقتصاد جهانی جدا شود، وابستگی به منابع داخلی افزایش می‌یابد. در این حالت، بحران‌ها یا مشکلات داخلی مانند کاهش تولید نفت، کمبود منابع یا آسیب‌های طبیعی می‌تواند اثرات بسیار منفی و بزرگی بر اقتصاد داشته باشد. علاوه بر این، در صورت ناتوانی در تولید تمامی نیازهای داخلی، قیمت‌ها به شدت افزایش می‌یابد. ایران به عنوان یک کشور در حال توسعه، برای رشد اقتصادی و افزایش رفاه عمومی، نیاز به تجارت خارجی و صادرات دارد. قطع ارتباط با بازارهای جهانی ممکن است فرصت‌های تجاری محدود شود، که در نتیجه کاهش درآمدهای ارزی، کاهش اشتغال و حتی تورم را به همراه خواهد داشت. اقتصاد مقاومتی و درون‌زا در شرایطی که تحریم‌ها و فشارهای بین‌المللی به شدت وجود دارد می‌تواند از یک طرف به کشور کمک کند، اما از طرف دیگر در صورت عدم توانایی در بازسازی و بهبود روابط اقتصادی خارجی، فشارهای اقتصادی و تحریم‌ها به شدت تشدید می‌شود. این چالش در مورد ایران نیز به وضوح دیده می‌شود. در

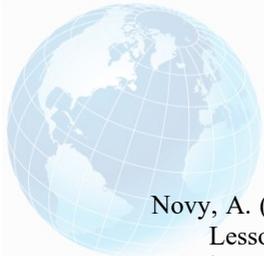
یک اقتصاد مقاومتی، به طور طبیعی سرمایه‌گذاری خارجی کاهش می‌یابد، چون ارتباطات اقتصادی و تجاری به شدت محدود می‌شود. این مسئله می‌تواند باعث کمبود منابع مالی برای توسعه پروژه‌های بزرگ، نوآوری و توسعه زیرساخت‌ها شود. در نهایت، به نظر می‌رسد، اقتصاد جهانی و اتصال به آن برای کشوری مانند ایران که نیازمند رشد و توسعه است، ضروری است. البته باید توجه داشت که این ارتباط نباید به صورت یکطرفه و بدون در نظر گرفتن منافع ملی باشد. به عبارت دیگر، ایران می‌تواند ضمن حفظ استقلال، خودکفایی، خوداتکایی و عدم وابستگی، از ظرفیت‌های جهانی به صورت هوشمندانه استفاده کند تا به رشد اقتصادی خود ادامه دهد.

References

- Anderson, T. (2019). Iran's resistance economy and regional integration. *Journal of World Sociopolitical Studies*, 3(4), 649–685. <https://wsps.ut.ac.ir/>
- Barzegar, E., Khorramshad, M. B., Rahbar, A. A., & Alishahi, A. (2021). The challenges of Saudi Arabia's development in the Bin Salman era with emphasis on the Bernard Crick model. *Quarterly Journal of International Studies*, 17(4), 67–86. (In Persian)
- Behraves, M. (2011). A crisis of confidence revisited: Iran-West tensions and mutual demonization. *Asian Politics & Policy*, 3(3), 327–347. <https://doi.org/10.1111/j.1943-0787.2011.01274.x>
- Bozorgmehri, M., & Ghasemi, H. (2021). Change in Saudi Arabia's foreign policy towards Iran, causes and motives. *Quarterly Journal of Political Studies of the Islamic World*, 10(40), 17–30. (In Persian)
- Chitsazian, M. R., & Shafiee, N. (2017). Perspectives of Iran-US relations until 2030: Possible scenarios. *Quarterly Journal of World Politics*, 6(4), 41–65. (In Persian)
- Colasanti, A. (2020, June 19). Enduring stark utopia: A Polanyian reading of the global political economy. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2020/06/19/enduring-stark-utopia-a-polanyian-reading-of-the-global-political-economy/>
- Davand, M., & Mousavi Shafaei, S. M. (2019). Obstacles to the integration of the Saudi Arabian economy into the global capitalist accumulation process. *Strategic Studies on Public Policy*, 9(31), 173–193. (In Persian)
- Derendinger, M., & Frank, B. (2023). Visions of diversity: The Kingdom of Saudi Arabia's Vision 2030 and its efforts to build a diversified economy. *Working Paper Series, International Trade & Economic Diplomacy, Middlebury Institute of International Studies at Monterey*.
- Ekhtiari Amiri, R., & Dehrawieh, A. (2017). Saudi Arabia's domestic challenges in advancing Vision 2030 within the framework of the developmental state theory. *Quarterly Journal of Foreign Relations*, 13(1), 113–146. (In Persian)

- Ekhtiari Amiri, R., & Dehrawieh, A. (2018). Explanation of Saudi Arabia's asymmetric political-economic development in Vision 2030. *Quarterly Journal of Foreign Relations*, 10(38), 229–258. (In Persian)
- Ghaemi, Y., & Daneshnia, F. (2015). Iran and membership in the BRICS organization: Developing South-South relations and strengthening the position in the era of globalization. *Quarterly Journal of International Organizations*, 3(1), 109–146. (In Persian)
- Ghaemi, Y., & Heshmatzadeh, M. B. (2018). Saudi Arabia's aggressive regional policies towards the Islamic Republic of Iran (2003–2017): Reasons, goals and consequences. *Strategy Quarterly*, 27(88), 133–159. (In Persian)
- Ghasemi, B. (2018). The geopolitics of the resistance and security axis of the Islamic Republic of Iran based on the discourse of the Islamic Revolution. *Quarterly Journal of Security Horizons*, 11(38), 5–34. (In Persian)
- Hajizadeh, S. (2011). The place of Document 2030 in the development perspective of Saudi Arabia. *Quarterly Journal of Political Studies of the Islamic World*, 11(1). (In Persian)
- Hettne, B. (2004). Karl Polanyi and the search for world order. Concordia University. <https://www.concordia.ca/content/dam/artsci/research/polanyi/docs/Hettne-2004.pdf>
- Iran Online Chamber. (2025). Saudi Arabia's opportunity to influence global trade policies by presiding over the WTO General Council, the UAE became a key shareholder in Binance. *Iran Online Chamber of Commerce*. <https://otaghiranonline.ir/news/84576/> (In Persian)
- Jalal, S. U., Khan, Y., & Pitafi, G. M. (2023). Saudi-Iran relationship: The beginning of a new era. *Qlantic Journal of Social Sciences and Humanities*, 4(3), 1–12. <https://doi.org/10.55737/qjssh.690236783>
- Jamshidi, M. H., & Mohseni, S. (2019). The transformation of the global power structure and its impact on US-Saudi Arabia relations. *Quarterly Journal of Political and International Research*, 39, 51–75. (In Persian)
- Javadi Arjomand, M. J., Ghorbani, M., & Mahmoudi, M. (2018). The feasibility study of the continuation of revolutionaryism in the foreign policy of the Islamic Republic in the conditions of globalization. *Islamic Policy Research*, 6(4), 143–168. (In Persian)
- Khodakhah Azar, S., et al. (2012). Genealogy of the liberal world order: Analysis of the trajectory of power. *Quarterly Journal of World Politics*, 11(4), 221–258. (In Persian)
- Khoirunnisa, S. A. N. (2024). Saudi Vision 2030: Economic reforms and sustainable development in the Kingdom. *Jurnal Public Policy*, 10(1). <http://jurnal.utu.ac.id/jppolicy>
- Khoramshad, M. B., & Nejatpour, M. (2015). The liberal developmentalist current and development after the Islamic Revolution (with emphasis on the state). *Quarterly Journal of State Studies*, 1(4), 119–156. (In Persian)
- Khoubinejad, M. B., Jarideh, J., & Eftekhari, K. (2014). Assessing the future of Saudi Arabia's political stability from the perspective of political, economic and social indicators of good governance. *International Political Studies*, 2(3), 37–55. (In Persian)
- Kumar, N. (2023). Saudi Arabia's "Vision 2030": Structural reforms and their challenges. *Journal of Sustainable Development*, 16(4). <https://doi.org/10.5539/jsd.v16n4p>
- Mason, R. (2022). Saudi-Iranian relations and the future of the Middle East. *Bustan: Middle East Book Review*, 12(2). <https://www.jstor.org/stable/10.2307/48678171>

- Novy, A. (2020). The political trilemma of contemporary social-ecological transformation: Lessons from Karl Polanyi's *The Great Transformation*. *Globalizations*, 17(8), 1–22. <https://doi.org/10.1080/14747731.2020>.
- Paul, D. E., & Amawi, A. (2013). *The theoretical evolution of international political economy*. Oxford University Press.
- Polanyi, K. (2001). *The great transformation: The political and economic origins of our time* (M. Malejoo, Trans.). Pardis Danesh Publishing House, 2012. (In Persian)
- Pourahmadi, H., Ghiyasi, S., & Ghaemi, Y. (2019). Analysis of Saudi Arabia's influence in the region and the Islamic world and the strategy to confront Iran. *Political and International Approaches*, 12(3), 89–118. (In Persian)
- Rezaei Jafari, M., Aghahosseini, A., & Hosseini, A. A. (2016). The discourse of the Islamic Revolution of Iran and the requirements for disseminating its values in the era of globalization based on the discourse theory of Laclau and Mouffe. *Strategic Studies on Public Policy*, 6(20), 85–110. (In Persian)
- Ritzer, G. (1995). *Sociological theory in the contemporary era* (M. Salasi, Trans., 20th ed.). Scientific Publications, 2015. (In Persian)
- Rivera, W. A. (2022). The strategic culture of resistance: Iranian strategic influence in its near abroad. *Journal of Advanced Military Studies, Special Issue on Strategic Culture*, 49–68. www.usmceu.edu/mcupress
- Sandbrook, R. (2011). Polanyi and post-neoliberalism in the global South: Dilemmas of reembedding the economy. *New Political Economy*, 16(1), 1–19.
- Seifi, A. M., & Pourhassan, N. (2013). Saudi Arabia's transition to the position of a middle power and its consequences on the regional order in the Persian Gulf. *Political Studies of the Islamic World*, 12(1), 85–106. (In Persian)
- Soekarba, S. R., Hidayat, N. A., & Mahmudi, Y. (2022). Vision 2030: Saudi Arabia's modernization. *Jurnal Studi Timur Tengah*, 15(2), 1–15.
- Tehsin, M. (2020). Bilateral relations between Iran and Saudi Arabia: Implications for regional stability in the Middle East and North Africa. *Global Social Sciences Review*, 5(2), 605–611. [https://doi.org/10.31703/gssr.2020\(V-II\).59](https://doi.org/10.31703/gssr.2020(V-II).59)
- Vaisi, H. (2019). Geopolitical rivalries between Saudi Arabia and Iran and the necessity of transitioning from ideological geopolitics to geoeconomics in the Persian Gulf region. *Political Research of the Islamic World*, 9(1), 219–240. (In Persian)
- Valivan Zamani, H. (2006). Globalization and emphasis on Iran's accession and non-accession to WTO. *Military Sciences and Technologies Quarterly*, 3(7). (In Persian)
- Veeramani, S. (2014). Political economy of globalization: International business perspective. In R. F. & S. S. (Eds.), *Management challenges for new era: Strategies for success* (pp. 318–325). Excel India. (ISBN: 9789383842-087)
- Zali, N., Ghasemi, E., Mortazavi, H., & Ebrahimi, N. (2014). Analysis of the globalization process using the KOF Index in Iran and comparison with Middle Eastern countries. *International Relations Research*, 1(12), 161–194. (In Persian)